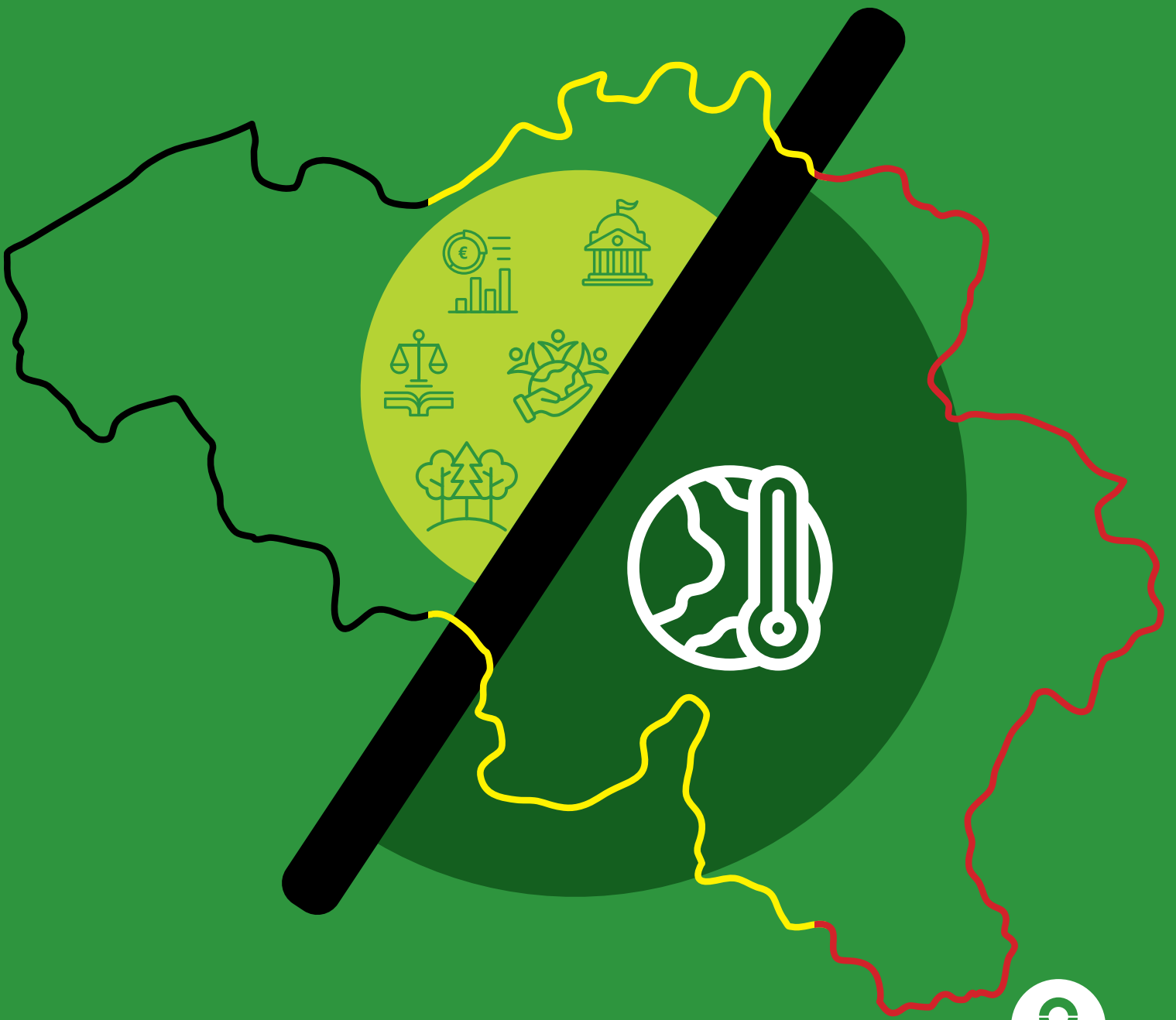

KLIMAATONGELIJKHEDEN IN BELGIË

EEN KLEIN LAND MET EEN
TE GROTE VOETAFDRIJK

OXFAM
België

© Oxfam België, Mei 2024

Deze briefing paper is geschreven door Rikst van der Schoor, met medewerking van onder meer Alba Saray Pérez Terán, Astrid Nilsson Lewis, Jacqueline Persson, Jonathan Matthysen, Julien Desiderio, en Louise Legein. Met dank aan Louise Monville, Corinne Guichart en Eva Smets.

Voor verdere informatie over de inhoud van deze briefing paper: info@oxfambelgie.be.

Op deze publicatie rusten auteursrechten, maar de inhoud mag zonder kosten gebruikt worden voor pleitbezorging, onderwijs en onderzoek, mits de bron vermeld wordt. De houder van het auteursrecht verzoekt om elk gebruik te melden zodat we de impact van deze studie kunnen beoordelen.

Oxfam België, Vier Windenstraat 60, 1080 Brussel, België.

INHOUD

EXECUTIVE SUMMARY	5
INLEIDING	7
1. CO₂-UITSTOOT IN BELGIË: FACTS & FIGURES	9
1.1. Een klein land met een zeer grote impact	9
1.2. De CO ₂ -kloof tussen rijk en arm	12
1.3. Opstapelende ongelijkheden	17
2. DE TOP 1%: OORZAKEN VAN DE DISPROPORTIONELE UITSTOOT	18
2.1. Transport	18
2.2. Beleidsaanbevelingen: investeren in openbaar en actief vervoer	20
2.3. Investerings- en industriële	21
2.4. Beleidsaanbevelingen: fiscaliteit en groene financiering	23
3. DE MEERDERHEID DRAAGT DE IMPACT VAN DE KLIMAATCRISIS	25
3.1. Zorgsystemen en onbetaald werk	26
3.2. Huisvesting	30
3.3. Voedsel	31
4. CONCLUSIE EN BELEIDSAANBEVELINGEN: TERUGDRINGEN VAN KLIMAATONGELIJKHEDEN	33
4.1. Algemene beleidsaanbevelingen	33
4.2. Transport	34
4.3. Belastinghervormingen, investeringen en openbare financiering	34
4.4. Zorgsystemen en onbetaald werk	35
4.5. Huisvesting	35
4.6. Voedsel	35
REFERENTIES	36

Dit rapport is gebaseerd op het rapport van Oxfam International *Climate Equality: a planet for the 99%*, waarin gebruik gemaakt wordt van de gegevens van het Stockholm Environmental Institute (SEI). De methodologie van dit rapport is uitgebreid beschreven in *Climate Equality: a planet for the 99% - Methodology Note* (2023).

Het SEI en Oxfam werken met consumptiegebaseerde emissies: CO₂-uitstoot geproduceerd in een land plus de geïmporteerde emissies, met aftrekking van geëxporteerde emissies. Oftewel: de uitstoot van een auto die in België rijdt is meegenomen, evenals de uitstoot in de productie van een auto die in België gekocht is, maar de uitstoot van een auto die in België geproduceerd wordt en in Duitsland verkocht niet. Emissies zijn berekend voor koolstofdioxide (CO₂) en laten uitstoot van andere broeikasgassen buiten beschouwing wegens een gebrek aan data.

De consumptie van CO₂ wordt aan individuen binnen een land toegewezen volgens een functionele relatie tussen inkomen en uitstoot, gebaseerd op data van de World Inequality Database. De centrale aanname in het rapport is dat uitstoot toeneemt met inkomen, vanaf een minimum (de bodem) tot een maximum (het plafond). De bodem is gebaseerd op de aanname dat elk mens een bepaalde hoeveelheid CO₂ gebruikt om te kunnen leven. Het plafond is gebaseerd op bevindingen van wetenschappelijke studies. De onzekerheid neemt toe naarmate de inkomens hoger worden, door een gebrek aan representatieve data. Het is dus goed mogelijk dat er individuen zijn die nog meer uitstoten dan het plafond van 300 ton CO₂ per jaar.

Oxfam en het Stockholm Environmental Institute hebben de in dit rapport gebruikte methode ontwikkeld met behulp van data van de Global Carbon Atlas, World Inequality Database, Penn World Tables en de World Development Indicators van de Wereldbank. Gelijksortige top-down onderzoeken zijn uitgevoerd door onder meer Lucas Chancel en Thomas Piketty, met vergelijkbare resultaten. Daarnaast zijn er studies die een bottom-up methode gebruiken, zoals die van Ivanova en Wood (2020): zij ondervragen mensen naar hun uitgaven en berekenen op basis daarvan de uitstoot. Ook hier worden de patronen beschreven in dit rapport gevonden.

Ter aanvulling van deze data is er gebruik gemaakt van wetenschappelijk onderzoek, beleidsrapporten in opdracht van verschillende overheidsorganen, en statistische gegevens van Statbel en de Europese Unie over armoede, belastingen, huishoudens, landbouw, levensverwachting, LGBTQIA+ gegevens, luchtvervuiling, opinies, parlementaire samenstellingen, toerisme en transport.

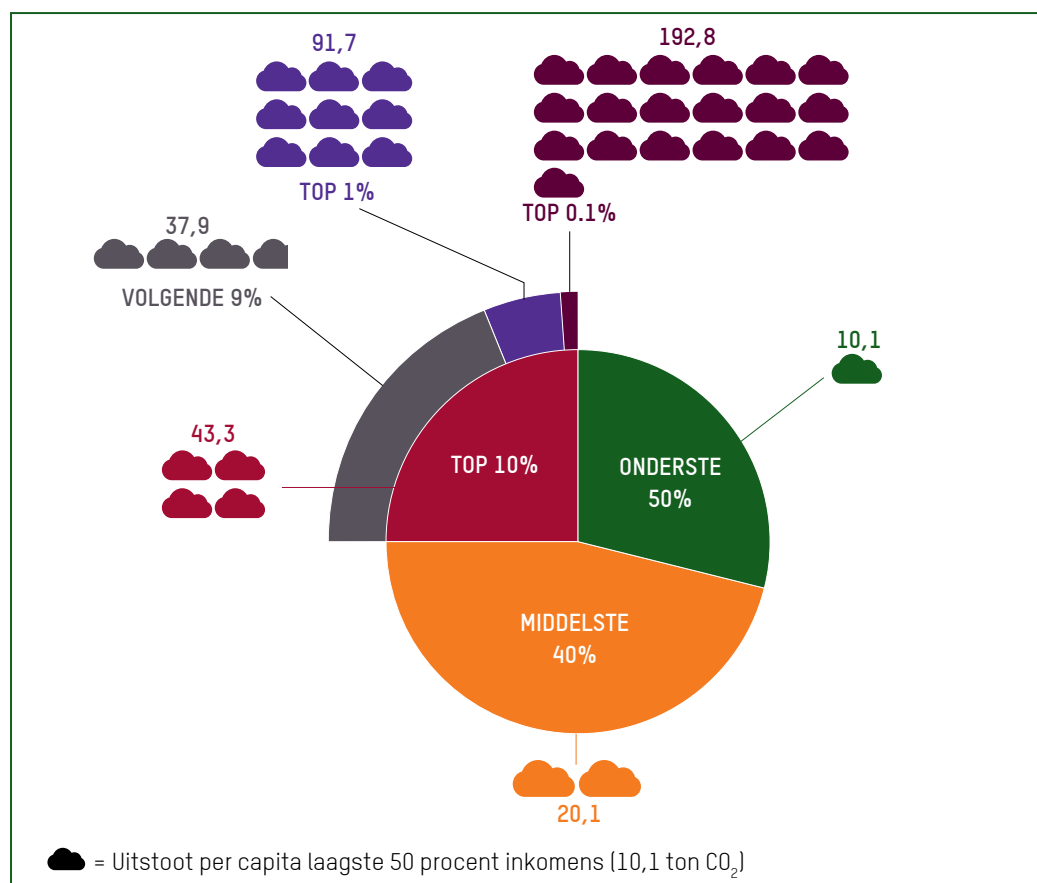
EXECUTIVE SUMMARY

De wereld wordt geconfronteerd met steeds heftigere klimaatcrises en ongelijkheden die op hol slaan. De rijkste mensen, bedrijven en landen hebben een vernietigende impact op de planeet met hun enorme koolstofuitstoot. Ondertussen treft de klimaatverandering mensen die in armoede leven, gemarginaliseerde groepen, en landen met lage- en middeninkomens het hardst. Vooral vrouwen en meisjes, inheemse volkeren, en andere gediscrimineerde groepen ondervinden de nadelen. Overal ter wereld voelen mensen de gevolgen van de klimaatcrisis, maar alleen de rijkste mensen en landen hebben het vermogen, de macht en de invloed om zichzelf te beschermen. Met die macht komt een enorme verantwoordelijkheid.

De consumptie per capita is in België exceptioneel hoog. **In Europa ligt die alleen in Malta nog hoger. Wereldwijd consumeren mensen slechts in 7 andere landen gemiddeld nog meer,** het gaat dan voornamelijk om oliestaatjes.¹ De uitstoot per capita is in België hoger dan in de Verenigde Staten.

FIGUUR 1: OVERZICHT VAN UITSTOOT PER INKOMENSGROEP (2019)

Ons onderzoek toont dat het vooral de excessieve koolstofvoetafdruk van de absolute top is die de gigantische uitstoot per capita veroorzaakt. In België zijn de verschillen tussen arm en rijk erg groot: **de 1% hoogste inkomens consumeert evenveel koolstofdioxide als de 15% laagste inkomens**. Het koolstofbudget (wat er nog resteert aan CO₂ voordat we de “veilige” grens van 1,5 °C opwarming van de globale temperatuur passeren) wordt op hoog tempo opgebrand. Elke Belg consumeert te veel CO₂, maar een paar Belgen consumeren veel meer dan anderen: waar de doorsnee Belg het jaarlijkse koolstofbudget in een paar maanden opmaakt, doet iemand uit de 0,1% dit in minder dan een week.

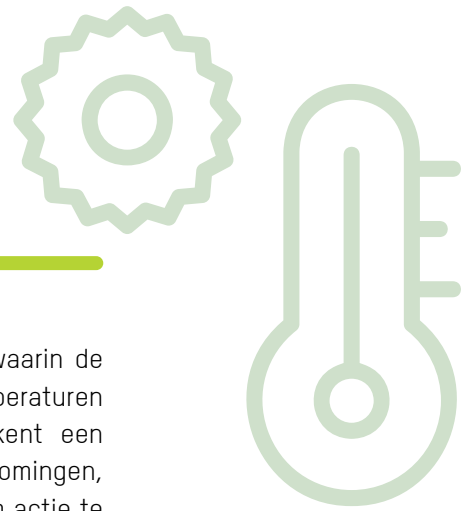
De ongelijkheid in emissies hangt sterk samen met andere sociale ongelijkheden in de samenleving: inkomensongelijkheid, maar ook gender, afkomst, leeftijd, nationaliteit, gezondheid, seksualiteit, huidskleur, woonsituatie, opleidingsniveau... De 1% hoogste inkomens vormen geen representatieve afspiegeling van de diversiteit van de Belgische samenleving, maar bestaan vooral uit witte mannen van middelbare leeftijd met een hoog opleidingsniveau. Bij de laagste inkomens zijn vrouwen, mensen van kleur en mensen met een lagere opleiding oververtegenwoordigd.

Het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) is duidelijk: we moeten de uitstoot van broeikasgassen zo snel mogelijk terugdringen om de ergste gevolgen van de ontregeling van het klimaat te voorkomen en de grens van 1,5 °C niet blijvend te overschrijden. In 2030 moet de CO₂-uitstoot 48% lager liggen dan in 2019, in 2050 moet de balans op nul staan, en daarna is een negatieve CO₂-uitstoot nodig.² Het huidige Belgische beleid is ontoereikend om die doelstellingen te halen. Vlaanderen haalt niet eens de doelstelling voor 2030.³ Als topuitstoter in de wereld, met ook nog eens een grote historische verantwoordelijkheid voor de cumulatieve consumptie van het totale koolstofbudget, moet België het voortouw nemen in de groene transitie. Doen we dat niet, dan zal de opwarming van de aarde in België alleen al een slordige €9,5 miljard per jaar kosten aan schade door hitte, droogte en overstromingen.⁴ En dan hebben we het nog niet eens gehad over enorme menselijke tol, in België en de rest van de wereld.

Dit scenario is vermijdbaar. Alternatieven bestaan, ze zijn goed doordacht en klaar om te gebruiken. Met ambitieuze en bindende klimaatdoelstellingen, politieke moed en een gericht belastingsysteem kunnen we onze ruimtelijke ordening verbeteren, onze afhankelijkheid van de auto afschudden, onze woningen verduurzamen, onze zorg economie versterken, onze voedselvoorziening toekomstbestendig maken, en een einde maken aan onze verslaving aan fossiele brandstoffen. Alleen met een radicale vermindering van ongelijkheid kunnen we de planeet redden en tegelijkertijd welzijn voor iedereen garanderen.

Daarom vraagt Oxfam de Belgische beleidsmakers om een vermogensbelasting in te voeren, de ongelijkheid sterk terug te dringen, fossiele brandstoffen uit te faseren, de excessieve uitstoot van de rijkste 1% in te perken, en op grote schaal te investeren in ruimtelijke inrichting, huisvesting, voedsel- en zorgsystemen.

INLEIDING

2024 begon met een triest record: het bericht dat 2023 het eerste jaar was waarin de opwarming van de aarde de 1,5°C gepasseerd is.⁵ Wereldwijde gemiddelde luchttemperaturen passeerden deze grens bijna dagelijks. Anderhalve graad opwarming betekent een toegenomen risico op extreme hittegolven, droogtes, bosbranden en overstromingen, met enorme schade voor mensen, gebouwen en de natuur.⁶ Het is essentieel om actie te ondernemen. We moeten alles op alles zetten om ervoor te zorgen dat 1,5°C niet het nieuwe normaal wordt, en we moeten voorkomen dat we 2°C bereiken. Dan neemt het risico op onomkeerbare *tipping points* namelijk sterk toe, waardoor de klimaatcrisis nog verder zal versnellen.⁷

Volgens het IPCC blijft er nog maar weinig over van het *carbon budget*, de hoeveelheid CO₂ die we kunnen uitstoten om binnen die limiet van 1,5 °C te blijven.⁸ Per persoon en per jaar bedraagt dat koolstofbudget ongeveer 2,8 ton CO₂, momenteel overschrijdt vrijwel elke Belg die grens.⁹ De verwachting is dat de CO₂-uitstoot van de 1% Belgen met de hoogste inkomens in 2030 bijna 70 keer hoger zal liggen dan die "veilige grens". De belangrijkste oorzaken voor die extreme voetafdruk zijn transport (luchtvaart) en vervuilende investeringen.

De klimaatcrisis is onlosmakelijk verbonden met de ongelijkheidscrisis. Daarom spreekt Oxfam over *tweelingcrises*. Hoge inkomens hangen samen met hoog CO₂-verbruik en dwingen ons om ons consumptiemodel te reorganiseren. Ongelijkheid veroorzaakt de klimaatcrisis, een eenzijdige focus op technische ingrepen volstaat daarom niet om die crisis op te lossen. Het IPCC waarschuwt dat een "te sterke focus op technologische innovatie kan leiden tot trade-offs die vooruitgang in zowel mitigatie als andere *Sustainable Development Goals* (SDGs) kunnen ondermijnen."¹⁰ Technologische innovatie is doorgaans afhankelijk van zeldzame metalen en andere schaarse grondstoffen. Die worden vaak in onmenselijke omstandigheden gedolven, zonder respect voor de rechten van inheemse bevolkingsgroepen.¹¹ Het gevolg is dat ongelijkheid verder toeneemt, zeker wanneer de producten slechts voor een deel van de samenleving beschikbaar zijn.

De klimaatcrisis is veroorzaakt door gigantische ongelijkheden, wordt versterkt door ongelijkheden, en verergert ongelijkheden. Om de klimaatcrisis aan te pakken, is dus een systeemverandering nodig die tegelijkertijd de exponentieel stijgende ongelijkheid aanpakt, en kunnen we niet alleen op technologie vertrouwen.

In dit rapport leggen we verschillende van deze ongelijkheden onder de loep, met de focus op België. We gebruiken bewust de meervoudsvorm, want ongelijkheid gaat verder dan inkomen. Ongelijkheid hangt ook sterk samen met opleidingsniveau, gender, leeftijd, afkomst, gezondheid, seksuele oriëntatie, woonplaats, familiesamenstelling, welvaartsniveau, taal,... Deze ongelijkheden zijn vaak "intersectioneel": verschillende soorten onderdrukking (zoals seksisme, homofobie en racisme) staan niet los van elkaar, maar creëren samen een soort van kruispunt van meerdere vormen van discriminatie.¹²

BOX 1. Korte methodologie

Dit rapport maakt gebruik van de geanalyseerde data van het Stockholm Environmental Institute en Oxfam International over CO₂-uitstoot en inkomen, naast data van onder meer Statbel en Eurostat rond intersectionele ongelijkheden. Alle berekeningen voor de statistieken zijn te vinden in Oxfam International's *Climate and Inequality Flagship Report. Methodology Note*.¹³ We hebben gegevens over ongelijkheden van het Stockholm Environmental Institute gebruikt om meer inzicht te krijgen in emissieprofielen en kwetsbaarheden. Dit rapport werkt met op consumptie gebaseerde emissies: die houden rekening met de emissies die in andere delen van de wereld worden gegenereerd door goederen die in België worden geïmporteerd en geconsumeerd. Voor meer uitleg over de verschillende soorten emissieverdelingsmethoden, zie box 4 in hoofdstuk 2.3.

De kosten van klimaatactie liggen hoog, maar ze vallen in het niet bij de kosten van niets doen. Zonder klimaatingrepen en -investeringen kan de klimaatcrisis België naar schatting 9,5 miljard euro per jaar kosten. Het sterftecijfer als gevolg van klimaatverandering zou binnen 25 jaar kunnen oplopen naar meer dan 900 rechtstreekse overlijdens per jaar.¹⁴ Oogstopbrengsten zullen in sommige voedselcategorieën met meer dan een derde dalen in jaren met ongunstige weersomstandigheden, met rampzalige gevolgen voor de landbouwsector.^{a, 15} Een omslag naar een duurzamere maatschappij kan boeren daarentegen beter beschermen tegen deze negatieve effecten.

2024 is een verkiezingsjaar voor België en voor de Europese Unie. De overgrote meerderheid van de mensen wil klimaatverandering tegengaan. **85% van de Belgen zegt dat het aanpakken van de klimaatcrisis een prioriteit zou moeten zijn voor de beleidsmakers in dit land, 89% wil dat de regering werk maakt van duurzame energie zoals wind en zon.** Er is werk aan de winkel: twee derde van de Belgen vindt dat de regering niet genoeg doet om klimaatverandering tegen te gaan.¹⁶ Oxfam roept beleidsmakers op om in de komende legislatuur werk te maken van een rechtvaardige klimaattransitie en het terugdringen van ongelijkheden in België.

a Eventuele meeropbrengsten door een verhoogde temperatuur en atmosferische koolstofintensiteit wegen niet op tegen de nadelige effecten: "Tegen het einde van de eeuw wordt verwacht dat de nadelige effecten van klimaatverandering de mogelijks gunstige effecten van CO₂-fertilisatie en een verlengd groeiseizoen zullen overschaduwen, wat een netto negatieve impact zal opleveren tot wel 606 miljoen euro per jaar".

1. CO₂-UITSTOOT IN BELGIË: FACTS & FIGURES

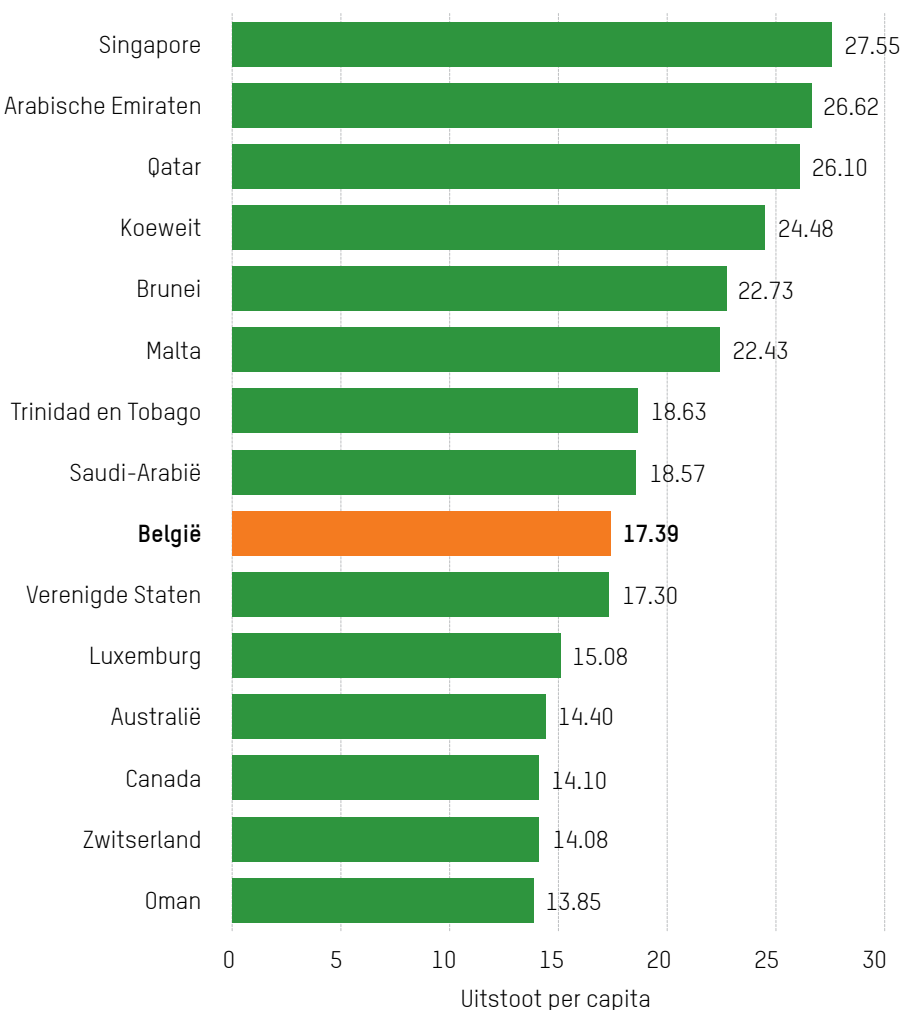

1.1. EEN KLEIN LAND MET EEN ZEER GROTE IMPACT

We bevinden ons in een tijdperk van escalerende klimaateffecten. Schade als gevolg van klimaatverandering is een kostbare en dodelijke realiteit. Naarmate de temperaturen stijgen, nemen ook de frequentie en de intensiteit van extreme weersomstandigheden toe. Hittegolven die eens per decennium voorkwamen zijn nu al bijna drie keer zo waarschijnlijk, bij een opwarming van 1,5° C zullen ze naar verwachting vier keer zo vaak voorkomen. In België zal het aantal hittegolfdagen per jaar naar schatting toenemen van 4 naar 27 in landelijk en 41 in stedelijk gebied.^{17,18}

FIGUUR 2.A: BELGISCHE UITSTOOT VS ANDERE LANDE IN DE WERELD

BELGIË : 9E IN DE WERELD QUA UITSTOOT PER CAPITA

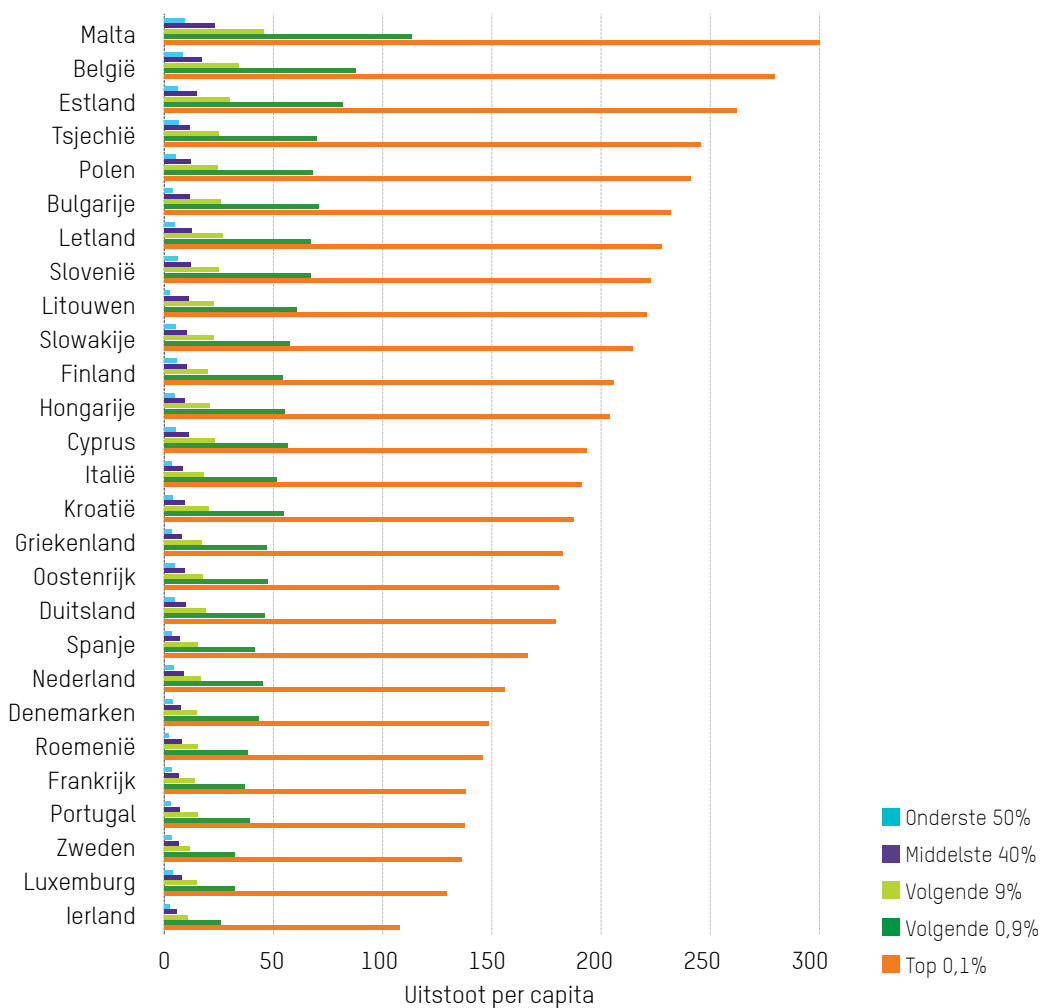
Uit een analyse van *Save the Children* blijkt dat een kind dat in 2020 geboren is gemiddeld twee keer zoveel bosbranden, bijna drie keer zoveel overstromingen en mislukte oogsten, en 2,6 keer zoveel droogtes meemaakt dan iemand die geboren is in 1960.¹⁹ Een kleine groep landen, waaronder België, heeft een disproportioneel groot aandeel in de klimaatcrisis.

België is een relatief klein land. Nochtans heeft wat in België gebeurt wereldwijde gevolgen: de Belgische uitstoot per capita staat in de Europese top drie en in de wereldwijde top tien.²⁰

Als we de historische verantwoordelijkheid mee in beschouwing nemen, dan is België per capita nummer 6 in de wereld, door het aandeel van de kolonisatie van Congo.²¹ En hoewel de ongelijkheid binnen België groot is, verdient elk deciel meer dan de armste helft van de wereld. Bovendien stoot iedereen in België meer CO₂ uit dan veilig is om binnen anderhalve graad opwarming in 2030 te blijven.

De Belgische samenleving heeft ook een disproportioneel grote bijdrage geleverd aan het opmaken van het zogeheten koolstofbudget (*carbon budget*). In de periode tussen 1990 en 2019 heeft de rijkste 1% van de wereld 12% van dit budget opgemaakt, en de rijkste 10% heeft samen 40% opgemaakt. Tegelijkertijd heeft de armste helft van de wereldbevolking slechts 5% van het budget opgemaakt. In deze groep zaten geen Belgen, die zitten allemaal bij de rijkste helft.²²

FIGUUR 2.B: BELGISCHE UITSTOOT VS ANDERE LANDEN VAN DE EU

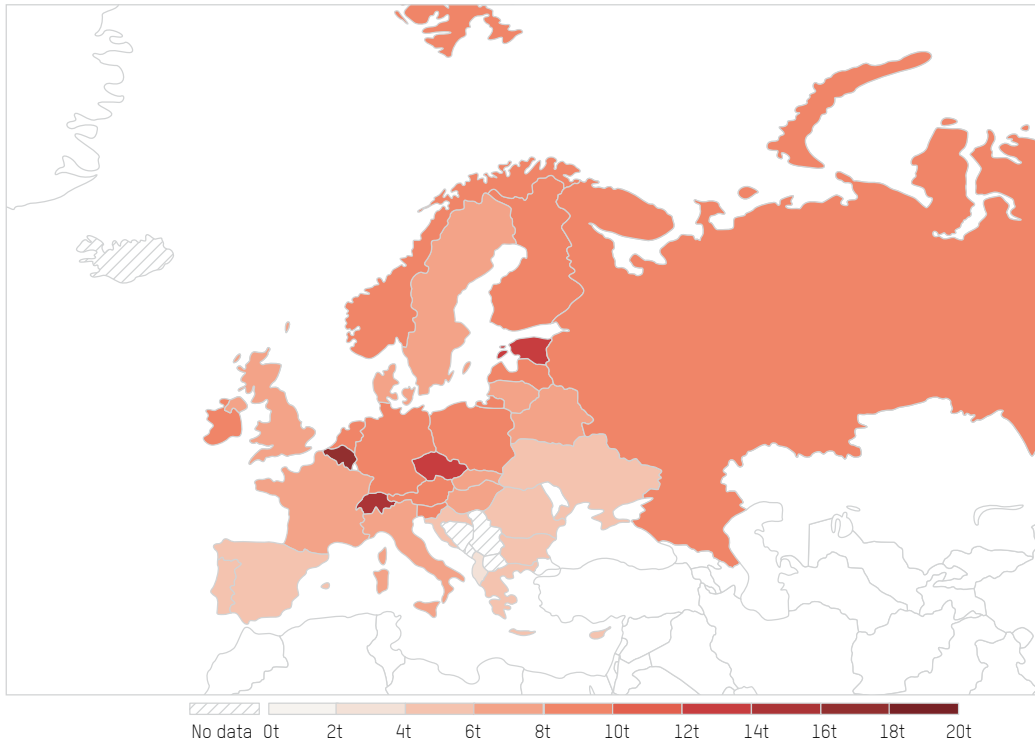
De Belgische top-0,1 en 1% stoten niet alleen in eigen land, maar binnen heel Europa exceptioneel veel CO₂ uit, zoals deze grafiek van het Stockholm Environmental Institute laat zien.²³ Alleen eilandstaatje Malta overtreft de CO₂-uitstoot van de Belgische superrijken. Ook

uit andere onderzoeken blijkt dat de Belgische uitstoot zeer hoog is vergeleken met andere Europese landen, zoals te zien valt op deze kaart van Our World in Data.²⁴

FIGUUR 3: PER CAPITA CO₂-UITSTOOT, GEBASEERD OP CONSUMPTIE, 2021

Per capita consumption-based CO₂ emissions

Consumption-based emissions are national emissions that have been adjusted for trade. It's production-based emissions minus emissions embedded in exports, plus emissions embedded in imports.

Data source: Global Carbon Budget (2023); Population based on various sources (2023)
<https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>

Wanneer we de emissies van de Belgische top-10% inkomens vergelijken met de globale top-10% inkomens, blijkt dat de Belgische uitstoot per capita bijna twee keer zo hoog is als gemiddeld in de wereldwijde top-10%.^b Zelfs binnen de top-10% van inkomens, met een al excessieve uitstoot van CO₂, stoten Belgen erg veel CO₂ uit.

Ook in vergelijking met andere rijke landen binnen de EU stoten de Belgen veel CO₂ uit. **In Zweden stoot iemand in de 10% hoogste inkomens ongeveer 1/3^e uit van wat een Belg in dezelfde categorie uitstoot.**^{c, 25} Op basis van geografie is dit onverwacht: Zweden wordt aanzienlijk kouder in de winter. Enkele verklaringen zouden kunnen zijn dat ongeveer de helft van de opgewekte energie in Zweden een hernieuwbare oorsprong heeft, zoals water, wind en zon.²⁶ Daarnaast is de isolatie van Zweedse huizen vaak vele malen beter, waardoor er nauwelijks energie weglekt naar buiten, en wordt er gebruik gemaakt van efficiënte gecentraliseerde verwarming ("Fjärrvärme") voor ongeveer de helft van de warmtebehoefte.^{27, 28, 29} Wanneer alle Belgische huizen goed geïsoleerd zouden worden, zou dat een enorm verschil maken in de jaarlijkse koolstofuitstoot van huishoudens.³⁰

b Uitstoot Belgische top-10% per capita : 43,3 ton CO₂. Uitstoot mondiale top-10% per capita: 24 ton CO₂.

c Uitstoot Zweedse top-10% per capita: 15 ton CO₂

Rijke mensen en landen zijn de motor van de klimaatcrisis. Maar zij worden niet het hardst geraakt. Dat zijn de mensen die in armoede leven, gemarginaliseerde groepen, kleine eilandstaten en andere bijzonder kwetsbare landen. Dat wrede en schrijnend ongelijke proces wordt omschreven als "klimaatapartheid".^{31, 32} Deze kloof tussen rijk en arm hangt samen met andere breuklijnen zoals gender, etniciteit en klasse. Vergeleken met mannen hebben vrouwen – in het bijzonder de vrouwen met lagere sociaaleconomische status – minder toegang tot hulp en steun, lagere overlevingskansen, en een kortere levensverwachting na een klimaatramp.^{33, 34} Inheemse bevolkingsgroepen worden ook buitensporig getroffen door klimaatverandering.³⁵

**RIJKE MENSEN EN LANDEN
ZIJN DE MOTOR VAN DE
KLIMAATCRISIS. MAAR ZIJ
WORDEN NIET HET HARDST
GERAAKT.**

De landen die het minst verantwoordelijk zijn voor klimaatverandering, zeker de landen met lage- en middeninkomens, lijden onder de ergste gevolgen van de klimaatcrisis. Ze zijn ook het minst in staat om erop te reageren of ervan te herstellen, terwijl de landen met hoge inkomens bij de landen horen die de gevolgen het minst voelen. Mensen met lage inkomens (vrouwen, mensen van kleur, ouderen, ...) wonen vaak in gebieden die kwetsbaarder zijn voor overstromingen, hevige regenval, hittestress en stormen, zoals droge rivierbeddingen en slecht beschermde kustgebieden.^{d, 36, 37} Ze wonen vaak in tijdelijke huizen van gebrekkige kwaliteit, waar fundamentele bouwveiligheidsnormen niet gehaald worden.³⁸ Ze zijn vaak ook minder goed geïnformeerd over klimaatverandering en extreem weer.³⁹ Bovenal hebben ze doorgaans geen financiële reserves of toegang tot bijstand, sociale zekerheid, of verzekeringen om een noodtoestand te doorstaan.⁴⁰

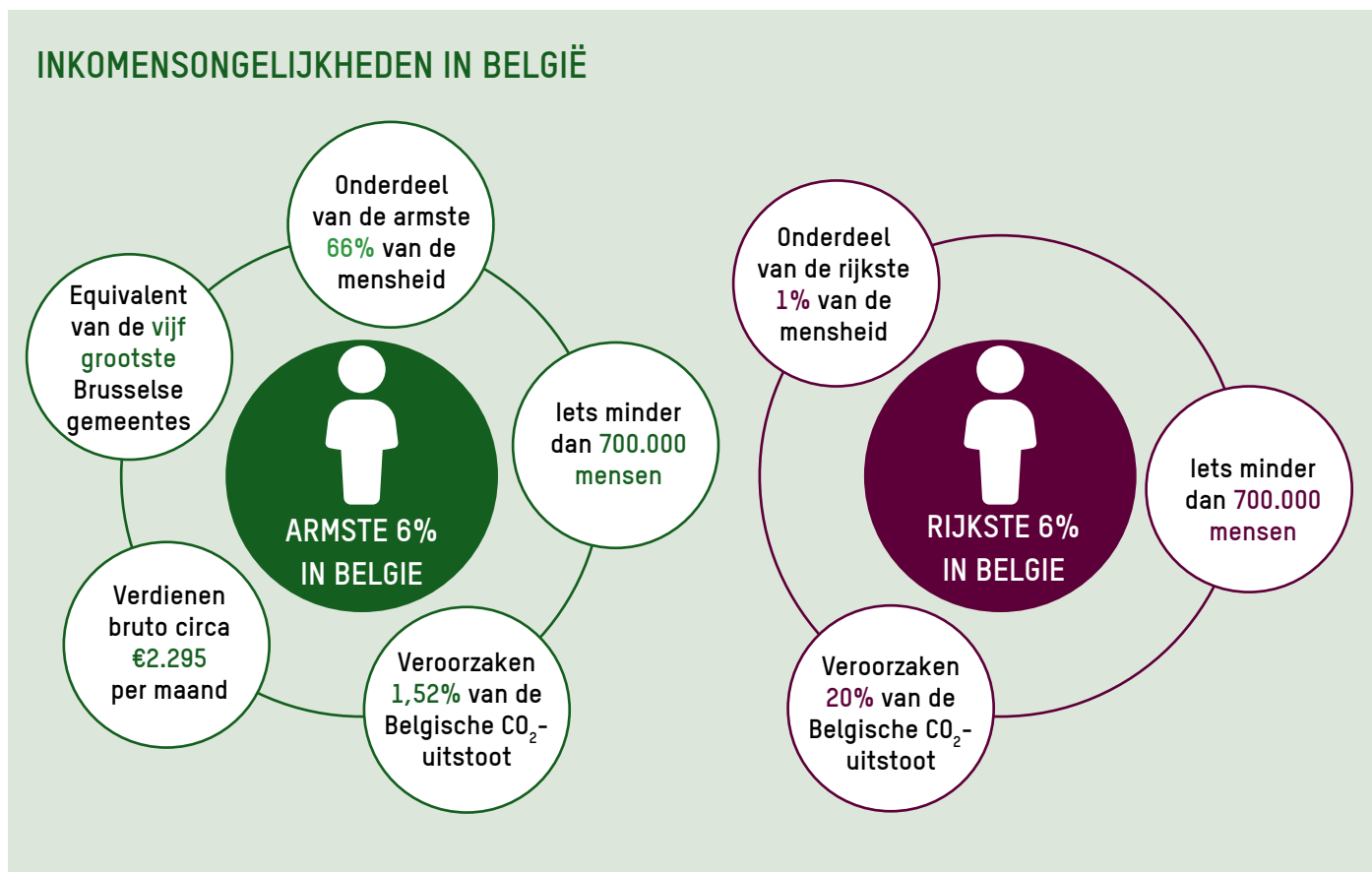
1.2. DE CO₂-KLOOF TUSSEN RIJK EN ARM

De rijkste 1% zorgt wereldwijd voor meer CO₂-uitstoot dan de armste 66% van de mensheid. Binnen België zien we eenzelfde patroon. Hoe hoger het inkomen, hoe hoger de uitstoot en hoe schever de verhouding: **de 1% hoogste inkomens stoot ongeveer evenveel CO₂ uit als de 15% armste Belgen.**^e In andere woorden, de uitstoot van het equivalent van de bevolking van Namen (115.393 mensen) is gelijk aan de gecombineerde uitstoot van het equivalent van de inwoners van de twee grootste steden in België, Brussel en Antwerpen, die gezamenlijk 1.730.899 mensen huisvesten. Deze verstoorde balans heeft verregaande gevolgen in België en catastrofale gevolgen wereldwijd.

d Het overtollige water in dit soort gebieden wordt langzaam afgevoerd, waardoor de risico's op ziekten zoals malaria en dengue toenemen.

e Emissies 1% hoogste inkomens in 2019: 11,0 megaton CO₂. Emissies laagste 15% inkomens in 2019: 11,3 megaton CO₂.

FIGUUR 4: DE LAAGSTE INKOMENS IN BELGIE EN DE WERELD VS DE HOOGSTE INKOMENS IN BELGIE EN DE WERELD

De ongelijkheid tussen de superrijken en de extreem rijken is nog opvallender. Wanneer we nog verder inzoomen op de rijkste 0.1%, dan blijkt dat dit groepje van iets meer dan 10.000 mensen (zij vullen de Grote Markt in Brussel twee keer) dezelfde hoeveelheid CO₂ uitstoot als een groep ter grootte van de bevolking van volledige provincie Waals-Brabant (oftewel de 416.573 Belgen met de laagste inkomens).^f

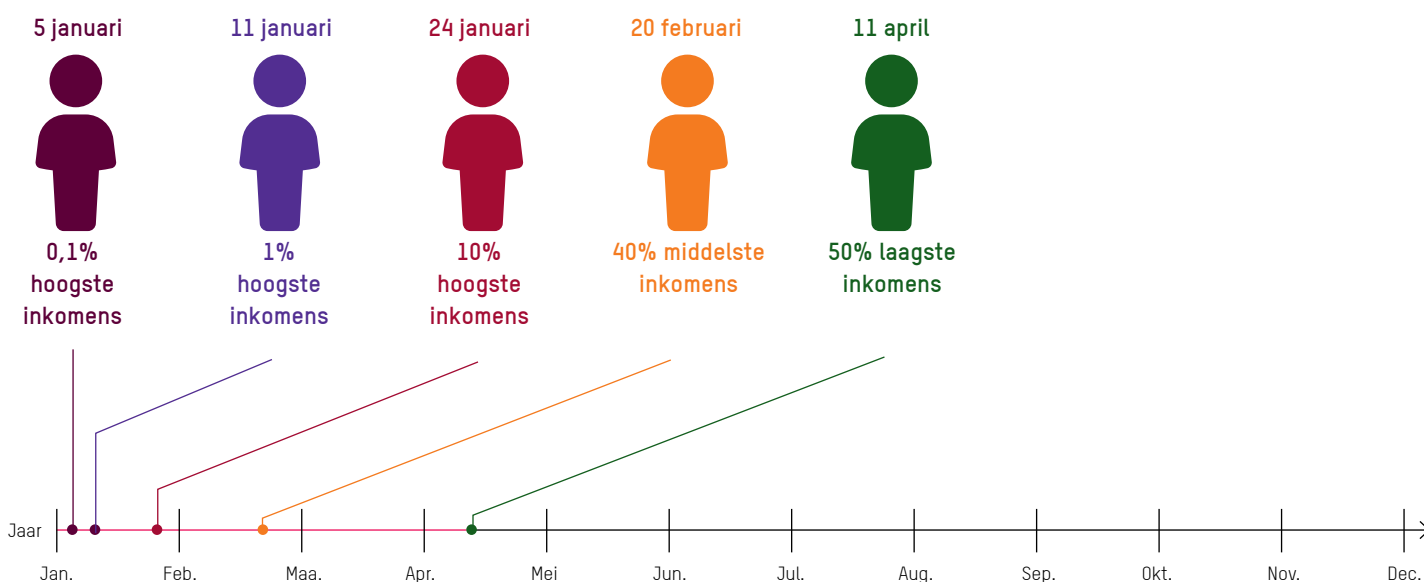
^f Emissies 0,1% hoogste inkomens in 2019: 2,2 megaton CO₂. Emissies laagste 4% inkomens in 2019: 2,1 megaton CO₂.

BOX 2: Koolstofbudgetkalender

Op welke dag is het koolstofbudget op? Het veilige niveau van uitstoot is 2,8 ton CO₂ per persoon per jaar. Dit wordt gepasseerd door elke Belg, maar door niet iedereen even snel:

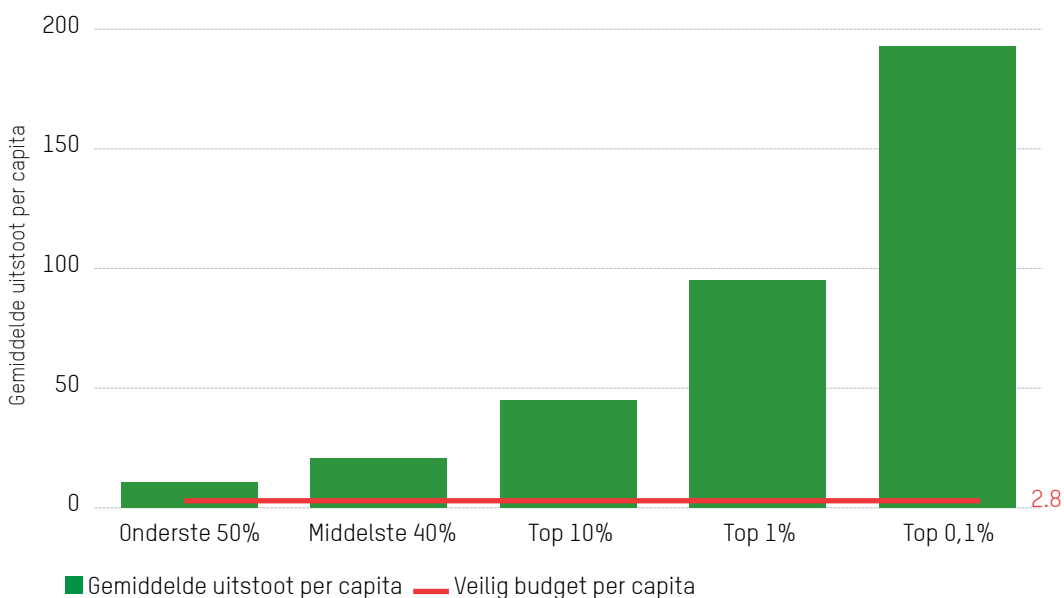
- Op 5 januari heeft de rijkste 0,1% zijn koolstofbudget van dat jaar al opgemaakt – met andere woorden, zij verbranden 6 budgetten per maand!
- Op 11 januari heeft de rijkste 1% zijn koolstofbudget van het jaar al opgemaakt – met andere woorden, zij verbranden 3 budgetten per maand!
- Op 24 januari heeft de rijkste 10% zijn koolstofbudget van dat jaar al opgemaakt.
- Op 20 februari heeft de middelste 40% zijn koolstofbudget van het jaar al opgemaakt.
- Op 11 april heeft de armste 50% zijn koolstofbudget van dat jaar opgemaakt.

FIGUUR 5: KOOLSTOFBUDGETKALENDER
OP WELKE DAG IS HET KOOLSTOFBUDGET OP?

Belgen met de hoogste 1% inkomens stoten gemiddeld bijna 10 keer meer CO₂ dan de laagste 50% inkomens. Voor de top 0,1% inkomens is dat zelfs 19 keer meer^g. Om de doelstellingen van het IPCC te halen, moet de uitstoot van de 0,1% hoogste inkomens in 2030 liefst 70 keer lager liggen dan in 2019 om binnen de veilige grenzen te blijven.

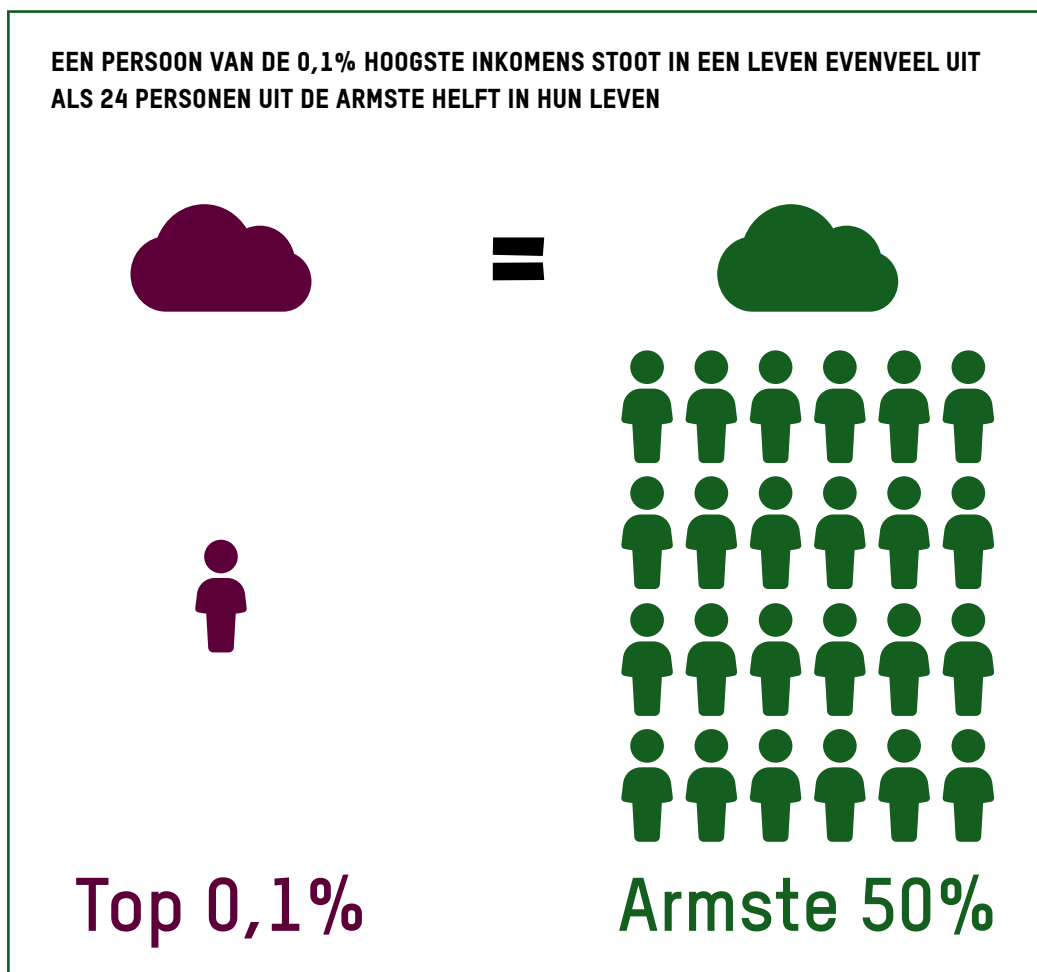
FIGUUR 6: UITSTOOT PER CAPITA EN VEILIG KOOLSTOFBUDGET, IN TON CO₂, 2019

^g Des te meer inkomen toeneemt, des te extremer deze cijfers worden. Binnen de top-1% stoot de 0,1% hoogste inkomens naar schatting 3 keer meer CO₂ uit dan de laagste groep binnen deze al zeer hoge inkomenscategorie.

Deze ongelijke verdeling van de Belgische totale CO₂-uitstoot is in de afgelopen 30 jaar nauwelijks veranderd. De CO₂-consumptie van alle Belgen is toegenomen sinds 1990, maar **de absolute CO₂-uitstoot van de hoogste inkomens is veel meer toegenomen dan die van de laagste inkomens**. Waar de armste helft van de bevolking per persoon 1.7 ton extra CO₂ consumeerde in 2019 tegenover 1990, verbruikte de rijkste 1% drie keer zo veel (4.6 ton extra). Oftewel, de rijkste Belgen stoten niet alleen veel meer CO₂ uit, maar hun uitstoot stijgt ook meer dan die van de meerderheid van de Belgen.

FIGUUR 7: MENSENLEVEN AAN UITSTOOT

De rijkste Belgen hebben de beste toegang tot CO₂-besparende technologieën zoals zonnepanelen, isolatie en elektrische wagens. Toch leidt die toegang niet tot een daling van de CO₂-uitstoot. Dit kan erop duiden dat de opbrengsten van energie-efficiënte technologieën niet opwegen tegen de toegenomen energieconsumptie. Keuzes die als groen worden ervaren in het ene domein lijken te leiden tot meer consumptie op andere domeinen, bijvoorbeeld in vliegvluchten of investeringen in fossiele brandstoffen. Het is dus belangrijk om niet alleen te decarboniseren, maar ook het totale energiegebruik terug te dringen.

Excessieve inkomens gaan dus gepaard met excessieve uitstoot. Ter illustratie bekijken we de uitstoot van Belgen over een heel mensenleven: gemiddeld 81,6 jaar in 2019.^{h, 41} De rijkste

^h De levensverwachting in België in 2019 was gemiddeld 81,59 jaar. Met een koolstofuitstoot van 10,1 ton CO₂ per jaar is de levenslange uitstoot 822 ton CO₂. NB de levensverwachting is niet aangepast per inkomensniveau wegens afwezigheid van deze cijfers. Het is wel bekend dat een laag inkomen verbonden is aan een significant lagere levensverwachting, met België als één van de slechtstpresterende landen in Europa op het gebied van gezondheidsongelijkheid.

0,1% van de Belgische bevolking stoot in amper 3 jaar en 5 maanden evenveel koolstof uit – vervoer, verwarming, voedsel, vakanties, ... – als de armste helft van de Belgische bevolking in een heel leven. Bij de 1% hoogste inkomens is dat in 9 jaar. De impact van de allerrijksten is veel zwaarder dan die van de modale Belg.

1.3. OPSTAPELENDE ONGELIJKHEDEN

In het hoogste inkomensdeciel zijn zeven van de tien personen mannen. In het laagste inkomensdeciel is deze verhouding omgekeerd: driekwart van de Belgen met de laagste inkomens is vrouw. De groep die verreweg de hoogste CO₂-uitstoot heeft, bestaat dus grotendeels uit mannen, terwijl de groep die het minst uitstoot voornamelijk uit vrouwen bestaat. Studies bevestigen dat mannen elke dag tussen de acht en de veertig procent meer energie gebruiken, vooral door verschillende transportpatronen. Dit illustreren we verder in hoofdstuk 2.1.

Statbel geeft doorgaans geen specifiekere uitsplitsing dan inkomensdecielen, de data geven daarom een vertekend beeld aan de top van de inkomens. **Andere beschikbare data tonen echter dat inkomens ook andere machtsstructuren reflecteren en versterken, net als sociale ongelijkheden die samenhangen met onder meer gender en afkomst.** Zo zijn de topverdieners in het Belgische bedrijfsleven vrijwel uitsluitend mannen (82% van de leden van directiecomités zijn mannen),⁴² de bestbetaalde posities in de politiek worden grotendeels door mannen ingevuld (zij vormen de absolute meerderheid op elk politieke niveau),⁴³ mannelijke topsporters verdienen meer dan vrouwelijke,⁴⁴ en ongeveer twee op de drie bedrijfseigenaren zijn mannen.^{45 46} Bovendien zijn deze topverdieners de mensen die bepalen in welke richting ons land beweegt. Zij bepalen het beleid op de verschillende politieke niveaus, leiden bedrijven, houden toezicht, besturen de banken en beslissen waarin ze investeren, zetten strategieën uit, en hebben de mediakanalen in handen.

DE ONGELIJKHEDEN IN CO₂-UITSTOOT HANGEN STERK SAMEN MET DE ONGELIJKHEDEN TUSSEN MANNEN EN VROUWEN EN MET ANDERE ONGELIJKHEDEN IN DE SAMENLEVING.

2. DE TOP 1%: OORZAKEN VAN DE DISPROPORTIONELE UITSTOOT

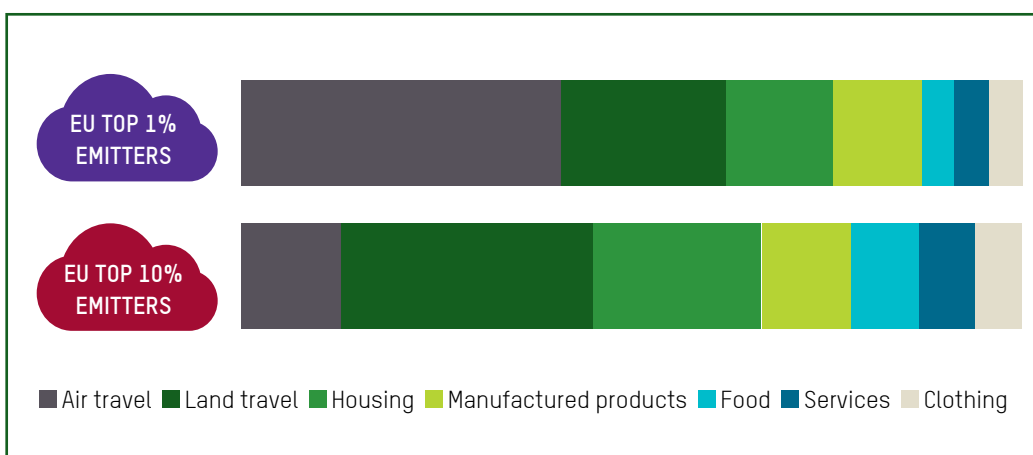

De rijkste landen en de rijkste mensen zijn niet alleen de drijvende kracht achter de klimaatcrisis, ze zijn er ook het best tegen beschermd. In dit hoofdstuk duiken we dieper in de vraag waarom die toplaag zo veel meer uitstoot. Waar de meeste Belgen vooral energie gebruiken voor verwarming en voeding, springen de hoogste percentielen eruit door hun enorme emissies in investeringen en transport.⁴⁷

2.1. TRANSPORT

Een van de voornaamste oorzaken van een hogere voetafdruk is transport, door het grote gebruik van fossiele brandstoffen.^{i, 48, 49} Bij de 1% hoogste uitstoters komt bijna twee derde van de consumptie-uitstoot (62%) van transport door de lucht (41%) en over land (21%).^{50, 51} Hoe meer mensen vliegen of autorijden, hoe hoger hun uitstoot. Dit is een belangrijke verklaring voor de grotere voetafdruk van mannen: zij rijden verder en vaker dan vrouwen.^j Het is ook een van de voornaamste redenen dat lagere inkomens ook een lagere uitstoot hebben: zij vormen de meerderheid van de huishoudens zonder auto ter beschikking en ze nemen zelden het vliegtuig.^{52, 53} Transport is dan ook een veel kleiner onderdeel van hun voetafdruk.⁵⁴

FIGUUR 8: VOORNAAMSTE UITSTOOTSCATEGORIEËN ONDER DE GROOTSTE UITSTOTERS IN DE EU (2010)

i Bovendien wordt infrastructuur negatief beïnvloed door hitte, met onberekenbare kosten door directe en indirecte schade.

j Dit is sterk gerelateerd met geslachtsgebonden stereotypes en de genderspecifieke structurering van de samenleving omtrent elementen zoals zorg en kostwinning.

Luchtvaart

Veel mensen vliegen weinig, weinig mensen vliegen veel. Slechts 1% van de wereldbevolking is goed voor de helft van de uitstoot door commerciële luchtvaart.^{55, 56} Veel vluchten zijn over korte afstanden, en kunnen makkelijk vervangen worden door een treinrit: vanaf Brussel Airport Zaventem zijn bijvoorbeeld dagelijks meerdere vluchten naar Frankfurt, Londen, Parijs en Amsterdam – allemaal steden met een directe treinverbinding vanuit Brussel.⁵⁷ Een veelgehoord argument om te vliegen is dat de trein duurder is. Maar dat argument gaat niet op voor de hoogste inkomens, die het vaakst deze korte vluchten nemen. Zij verdienen doorgaans meer dan €6.000 per maand.⁵⁸

Vliegen wordt sterk gesubsidieerd door de belastingbetaler (die zelf dus grotendeels niet of nauwelijks vliegt). Vliegbrandstof kerosine is onbelast en op vliegtickets betaal je geen btw, waardoor de fiscus jaarlijks zo'n 650 miljoen euro misloopt.⁵⁹ Deze fossiele subsidie stelt de rijkste Belgen in staat om meermaals per jaar te vliegen, op kosten van de meerderheid die thuisblijft.

Uiterst zorgwekkend is ook de groei van vluchten die met privéjets gemaakt worden: tussen 2021 en 2022 namen die met 52% toe.⁶⁰ De populairste bestemmingen met een privéjet zijn Londen, Parijs en Genève.⁶¹ Binnen twee uur sta je vanuit Brussel in Londen en Parijs met de trein, Genève lukt in 5 à 6 uur. Het gros van de privévluchten gaat over een afstand van minder dan 500 kilometer. Er gingen zelfs 200 vluchten van Antwerpen naar Brussel: een dik half uur met de trein of met de auto. In een klimaatcrisis vallen dergelijke keuzes niet te rechtvaardigen.

Een groot deel van de CO₂-consumptie van Belgen komt door geïmporteerde emissies: producten die in het buitenland geproduceerd en in België geconsumeerd worden. Veelal worden deze producten ingevlogen: vrachtvervoer vormt dan ook een aanzienlijk deel van de uitstoot van de luchtvaartsector. Terwijl goederenvervoer over de weg in de afgelopen tien jaar is afgenomen, is luchtvervoer toegenomen; en netto maritiem vrachtvervoer is afgenomen terwijl het totale aantal in- en uitladende schepen in Belgische havens bijna is verdubbeld.⁶² Het terugbrengen van de behoefte aan vrachtvervoer en het verduurzamen van onvermijdbaar vervoer dient een prioriteit te zijn.

Wegvervoer

Hoewel persoonlijke voorkeur een rol speelt in de keuze voor een vervoersmiddel, speelt ook de inrichting van onze samenleving een grote rol in de verschillen in autogebruik tussen verschillende inkomensgroepen. Vrijstaande (duurdere) huizen staan bijvoorbeeld doorgaans in buitenwijken en op het platteland, waar het openbaar vervoeraanbod slechts beperkt is. Dit vergroot de autoafhankelijkheid van de bewoners van deze huizen, die eerder werken in de stedelijke centra en dus moeten pendelen. Bovendien zit er in het loonpakket van de beter betaalde banen in België ook vaak een fiscaal aantrekkelijke salariswagen. Twee derde van de salariswagens wordt gebruikt door de hoogste 20% inkomens, driekwart van de bezitters is man.⁶³ Volgens de FOD Financiën nemen mensen met een salariswagen vaker de auto en leggen ze er langere afstanden mee af.⁶⁴

Banen die beter bereikbaar zijn met het openbaar vervoer, zoals dat het geval is in vaak centraler gelegen ziekenhuizen, scholen en de publieke sector, zijn doorgaans minder goed betaald en worden vaker uitgevoerd door vrouwen.⁶⁵ **Het is dan ook niet verbazend dat vrouwen de meerderheid van de gebruikers van het openbaar vervoer vormen.**⁶⁶

**FOSSIELE
SUBSIDIES
STELLEN DE
RIJKSTE BELGEN IN
STAAT OM
MEERMAALS PER
JAAR TE VLIEGEN,
OP KOSTEN VAN DE
MEERDERHEID DIE
THUISBLIJFT.**

Daarnaast gebruiken vrouwen vaker de auto voor onbetaald werk, zoals kinderen en ouderen wegbrengen (de uitstoot wordt dan verdeeld over de inzittenden) en boodschappen doen.⁶⁷ Die afstanden zijn meestal korter. Bij mannen vertegenwoordigen zakelijk verkeer en woon-werkverkeer een groter deel van de gereden kilometers, maar ook verplaatsingen voor ontspanning tellen mee.⁶⁸

BOX 3. Elektrische auto's: de oplossing?

Elektrische auto's stoten natuurlijk enkel geen CO₂ uit in hun gebruik indien zij op hernieuwbare energie rijden (wat maximaal 9% doet; dit is het aandeel van hernieuwbare elektriciteit). Daarnaast zijn voor de productie van elektrische auto's zeldzame mineralen nodig, waarvan de delving soms gepaard gaat met grove mensenrechtenschendingen. De hoge prijs van elektrische auto's zorgt dat ze buiten bereik zijn van de armste kant van de Belgische bevolking – waar buitenproportioneel veel vrouwen deel van uitmaken. Subsidies en regelgeving bedoeld ten vergroening van het salariswagenpark komen ook voornamelijk ten goede aan mannen met een hoog inkomen, aangezien zij de hoofdgebruikers van dit belastingvoordeel zijn. Elektrische auto's zijn niet de panacee voor klimaatmitigatie; ze moeten tot een minimum beperkt worden en gecombineerd worden met een verandering in het algemene transports- en urbane systeem, toegenomen gebruik van openbaar vervoer en zachte mobiliteit, en beleid om woon-werkverkeer te verminderen.

2.2. BELEIDSAANBEVELINGEN: INVESTEREN IN OPENBAAR EN ACTIEF VERVOER

De meest groene en inclusieve keuze is om te **investeren in openbaar vervoer**. Die investering levert op verschillende domeinen winst op: gezondheidswinst, verbeterde sociale cohesie, ruimtebesparing, creatie van jobs, en verbetering van de lucht- en bodemkwaliteit. De overheid kan investeringen in toegankelijk en kwalitatief openbaar vervoer financieren door het afschaffen van subsidies en belastingvoordelen voor vervoer op basis van fossiele brandstoffen (salariswagens, vrijstellingen voor kerosine en vliegtickets) en door het invoeren van extra belastingen op deze vormen van vervoer, waarvan vooral de hoogste inkomens gebruik maken.⁶⁹ Mogelijkheden zijn een *frequent flyer tax* en belastingen op onnodig vervuilende vervoersmiddelen als privéjets, luxejachten en zware SUV-voertuigen.

Het transportbeleid dient in teken te staan van een omschakeling naar openbaar vervoer, een heroverweging van urbane inrichting om afstanden te verminderen (waaronder bijvoorbeeld steun voor thuiswerken), investeringen in lokale voedselsystemen en economieën, vermindering van overbodige import, en het promoten van duurzaam vrachtvervoer. De investeringen in openbaar vervoer moeten verder gaan dan een exclusieve focus op woon-werkverkeer (ongeveer 20% van de verplaatsingen), zoals vandaag het geval is.⁷⁰ Er valt veel winst te behalen in het verbeteren van de fysieke toegankelijkheid van het openbaar vervoer. Die ligt momenteel bedroevend laag en weerhoudt ouderen, mensen met mobiliteitsbeperkingen, ouders met jonge kinderen of reizigers met veel bagage ervan om het openbaar vervoer te nemen.⁷¹ **Daarnaast is het essentieel om het openbaar vervoer veiliger te maken: veel vrouwen, meisjes en leden van de LGBTQIA+gemeenschap voelen zich onveilig op trein, tram en bus.** Statistieken tonen dat ze regelmatig lastiggevallen worden en intimidatie, aanranding of geweld ervaren.⁷²

EEN KWART VAN DE BELGISCHE BEVOLKING ERVAART MOEILIKHEDEN MET HET GEBRUIK VAN HET OPENBAAR VERVOER

Daarnaast is het nodig om te investeren in soepeler en veiliger **actief transport**: de fiets, te voet, de step, de kinderwagen. Dit zijn vormen die meer gebruikt worden door vrouwen, met uitzondering van de fiets: 54% van de Brusselse vrouwen geeft aan dat de onveiligheid van de openbare weg hen tegenhoudt om de fiets te nemen, 51% noemt het gebrek aan gebruiksgemak een hinderpaal.⁷³ Brede en vrijliggende fiets- en wandelpaden met een goed onderhouden wegdek (slecht wegdek hindert mensen die een rolstoel of rollator gebruiken, mensen met kinderwagens, en mensen met winkelkarretjes – dit zijn grotendeels vrouwen), veilige fietsparkeerplekken, en een goede integratie met andere vormen van vervoer zullen deze vormen van mobiliteit aantrekkelijker maken, met minder verkeersongevallen en vervuiling als gevolg. Fietsen en wandelen zijn bovendien goed voor de gezondheid. Het onderhoud van deze infrastructuur is ook nog eens een stuk goedkoper dan het onderhoud van autowegen.

2.3. INVESTERINGEN EN INDUSTRIE

BOX 4. Verschillende manieren om CO₂-uitstoot te verdelen

Er zijn verschillende manieren om emissies toe te wijzen aan geografische gebieden, individuen en op basis van productie of consumptie. Deze verschillende methoden zijn nuttig om te begrijpen welke belanghebbenden verantwoordelijk zijn voor en in staat zijn om de koolstofemissies te veranderen.

Emissies op basis van verbruik

Het is van cruciaal belang om te kijken naar emissies op basis van consumptie, omdat deze rekening houden met de emissies die in andere delen van de wereld worden gegenereerd door geïmporteerde goederen. Tegenwoordig zijn de klimaatdoelen van landen gericht op de koolstof die wordt uitgestoten op het eigen grondgebied. Deze methode schrijft emissies toe aan landen die goederen produceren en fabriceren (vaak in lage- en middeninkomenlanden) en houdt dus geen rekening met de emissies van landen die deze goederen importeren voor consumptie (vaak in hogeinkomenlanden).

Op consumptie gebaseerde emissies over wereldwijde inkomensgroepen

Dit is de methode die voor dit rapport is gebruikt. De hier gepresenteerde gegevens zijn uniek omdat ze de op consumptie gebaseerde emissies verdelen over de inkomensgroepen, wat licht werpt op het verband tussen inkomensongelijkheid en koolstofemissies. Deze emissies bestaan uit consumptieve emissies van huishoudens, overheidsuitgaven en particuliere investeringen. De gegevens die door het SEI zijn ontwikkeld, bouwen voort op eerder werk van Oxfam en Kartha et al., dat de historische en verwachte verdeling van koolstofemissies naar inkomen schat. Oxfam gebruikt datasets voor 170 landen van 1990 tot 2019.

Bedrijfs- en investeringsemissies

Een andere manier om koolstofemissies te verdelen is via de producent. Internationale normen zoals het Greenhouse Gas Protocol bieden een manier om de koolstofvoetafdruk van een bedrijf te berekenen. Om de uitstoot weer te geven die wordt veroorzaakt door de investeringen en aandelen van een individu in bedrijven, heeft Oxfam in haar Carbon Billionaires-rapport van 2022 de gerapporteerde uitstoot van bedrijven gebruikt en deze toegewezen aan individuen, op basis van het percentage van hun eigendom van het bedrijf.

Bij het gros van de Belgische bevolking zorgen vooral menselijke basisbehoeften als verwarming en voeding voor de meeste CO₂-consumptie.⁷⁴ Bij de hoogste inkomens is transport de belangrijkste factor.^k In dit hoofdstuk kijken we op een andere manier naar emissies, namelijk de bedrijfs- en investeringsemissies (zie box 4). Bedrijven en investeerders kunnen namelijk consumptieve emissies verhogen of verlagen door hun bedrijfsmodel aan te passen. Een fabriek die naar elektriciteit switcht, maakt goederen die minder CO₂ uitstoten in hun productieproces. Dit werkt door in de consumptie-emissies van de consumenten die de producten gebruiken. Dit hoofdstuk beschrijft hoe het huidige systeem van investeringen, subsidies en bedrijfsmodellen de rechtvaardige transitie in de weg staat. We tonen ook hoe de fiscus, banken en bedrijven het over een andere boeg kunnen gooien.

Naar schatting komt tussen de 50 en de 70% van de CO₂-uitstoot van de absolute top door hun investeringen.⁷⁵ Onderzoek van Oxfam heeft aangetoond dat de vaak fossiele investeringen van 125 miljard elk jaar tot 393 miljoen ton CO₂ uitstoten, het equivalent van de jaarlijkse uitstoot van Frankrijk.⁷⁶ Het Internationaal Energieagentschap (IEA) stelt echter dat we vandaag moeten stoppen met investeren in fossiele brandstoffen om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5°C.⁷⁷ Het IPCC heeft namelijk berekend dat olie, gas en kolen het afgelopen decennium verantwoordelijk waren voor 86% van de wereldwijde CO₂-uitstoot.⁷⁸

Investeringen gebeuren over het algemeen via banken en investeringsfondsen. Alleen al in 2021 investeerden de zestig grootste banken ter wereld 742 miljard dollar in fossiele brandstoffen.⁷⁹ Sinds 2016 investeren diezelfde banken meer dan 2 miljard dollar per dag in fossiele brandstoffen.⁸⁰ Ook in België zijn de investeringen in fossiele brandstoffen bijzonder hoog: in 2023 stopte een groepje van 11 banken bijna €2 miljard in fossiele projecten.⁸¹ Deze banken worden allen geleid door mannen.

Het vermogen dat noodzakelijk is om deze investeringen te kunnen doen, is in België is erg ongelijk verdeeld: 79% van de bedrijfsaandelen is in handen van de rijkste 10%.⁸² Daarnaast bezitten de hoogste 10% inkomens in België 55% van het totale vermogen in België, tegenover 8% voor de armste helft van de bevolking.⁸³

Daarnaast blijven de klimaatdoelstellingen van de industrie ontoereikend en leidt de wereldwijde uitstoot van vervuilende bedrijven ons naar een wereld waar het 2,7°C warmer wordt.⁸⁴ Vergeleken met kleinere bedrijven en individuen hebben grote spelers meer slagkracht, financiële capaciteit en invloed om hun bedrijfsmodel aan te passen en een cruciale bijdrage te leveren aan de strijd tegen de klimaatverandering. Dankzij de middelen die ze ter beschikking hebben en de centrale positie die ze innemen in de waardeketen hebben grote bedrijven ook de hefboomen om veranderingen teweeg te brengen in de bedrijfsmodellen van hun leveranciers, klanten en investeerders.

Volgens Janus Henderson Investors keerden olie- en gasproducenten in 2022 151,8 miljard dollar in dividenden uit.⁸⁵ Dit komt overeen met 32% van de wereldwijde investeringen in hernieuwbare energie in 2022.^{l,86} Het uitkeren van hoge dividenden aan aandeelhouders moet beleggers aantrekken en aandelenkoersen hoog houden. Een hoge dividenduitbetalingsratio doet de beschikbare middelen binnen bedrijven afnemen, terwijl hun investeringen in het

k NB: tussen investerings- en verbruiksemissies zit een overlap: investeringen in fossiele brandstoffen leiden tot benzine, wat bij consumptie vrijkomt als CO₂. In dit hoofdstuk noemen we investeringsemissies, omdat het weglaten hiervan tot een incompleet beeld van de te nemen maatregelen kan leiden.

l Het IEA geeft aan dat er 472 miljard dollar werd geïnvesteerd in hernieuwbare energie in 2022. (151,8/472)*100 is gelijk aan 32,2%.

klimaat nu al grotendeels ontoereikend zijn. De hoge dividenden leiden ertoe dat grote bedrijven hun inspanningen richten op het maximaliseren van kortetermijnwinsten. Die focus op winstmaximalisatie op korte termijn belemmert de klimaattransitie, op een moment dat de verantwoordelijkheid privésector in het bereiken van de doelstellingen van het Akkoord van Parijs algemeen erkend wordt. Bedrijven die vandaag wel de nodige middelen investeren in hun transitie zullen op lange termijn nochtans winstgevender zijn, hen duurzame concurrentievoordelen oplevert.⁸⁷

Op de COP-28 is België met de rest van de wereld overeengekomen om fossiele brandstoffen uit te faseren. België geeft jaarlijks 11 miljard euro, oftewel 2,4% van het bbp, uit aan fossiele subsidies.⁸⁸ De grote oliemaatschappijen kunnen echter prima zonder: hun totale winst verdubbelde in 2022 tot \$219 miljard.⁸⁹ Eén op de vijf Belgische huishoudens leeft ondertussen in energiearmoede, en kinderen zijn de zwaarst getroffen leeftijdsgroep.⁹⁰ De huidige excessieve investeringen in fossiele energie kunnen beter gaan naar decarbonisatie, klimaatadaptatie en de groene transitie. Het IPCC wijst er immers op dat de investeringen in en subsidies voor klimaatbescherming momenteel ontoereikend zijn en dat er veel meer geld gaat naar de financiering van fossiele brandstoffen.⁹¹ België moet dringend zijn investeringen in de fossiele sector stopzetten en meer publiek geld investeren in de klimaattransitie.

Het heroriënteren van subsidies voor en investeringen in fossiele brandstoffen zal positieve effecten hebben voor de (verreweg) grootste uitstoter in België: de industrie. 46,3% van de Belgische uitstoot komt op rekening van die industrie. Binnen de industrie zijn grote bedrijven relatief vervuilender: een groepje van 14 bedrijven stoot evenveel uit als de 34% armste Belgen.⁹² Wanneer bedrijven hun bedrijfsmodel verduurzamen door bijvoorbeeld geen fossiele brandstoffen en petrochemische producten meer te gebruiken, zal dit doorwerken in de voetafdruk per capita. Bovendien zorgt die transformatie voor schonere lucht, waardoor alle Belgen gezonder en langer kunnen leven.^{m, 93}

2.4. BELEIDSAANBEVELINGEN: FISCALITEIT EN GROENE FINANCIERING

Volgens het IPCC ligt de jaarlijkse investeringsbehoefte voor het terugdringen van de klimaatcrisis tegen 2030 drie tot zes keer hoger dan het huidige niveau. De totale investering (publiek, privaat, nationaal en internationaal) in mitigatie moet in alle sectoren toenemen.⁹⁴ Omdat het gros van de uitstoot van de rijkste groepen Belgen afkomstig is van hun investeringen (50-70%) ligt de oplossing voor de hand: stoppen met investeren in koolstofrijke industrieën en die middelen heroriënteren naar duurzame energie, huisvesting, landbouw, transport- en zorgsystemen. In de volgende hoofdstukken leggen we dit verder uit.

Ongelijkheden en de klimaatcrisis brengen elkaar in stroomversnelling. Gerichte belastingen zijn een belangrijk instrument om het tij te keren en de uitfasering van fossiele brandstoffen te begeleiden. Een fiscale hervorming kan investeringen in fossiele brandstoffen viseren of belastingen op excessieve winsten (*windfall tax*) introduceren.⁹⁵

m 100% van de Belgische bevolking wordt blootgesteld aan lucht die de normen van de Wereldgezondheidsorganisatie overschrijdt.

Fabrieken die niet geschikt zijn voor decarbonisatie moeten vervangen worden. **Het is essentieel om de werknemers in deze industrieën goed te begeleiden naar een nieuwe job**, met bijzondere aandacht voor vrouwelijke fabrieksmedewerkers, die een groter risico op werkloosheid lopen en hun inkomsten sterker zien teruglopen.⁹⁶ België is het Europese land met het hoogste potentieel voor netto jobcreatie in de groene transitie, met een toegenomen werkgelegenheidsgraad van 1 tot 1,7%.⁹⁷ Dat potentieel moeten we slim en eerlijk benutten. Momenteel is de loonkloof tussen mannen en vrouwen in België 5%, met sterke verschillen per sector: in de industrie is de kloof 9,4% en in de energiesector -10,2%.^{98, 99} Daarnaast vullen vrouwen op dit moment maar 26% van de *green jobs* in België in.¹⁰⁰

**“DE JAARLIJKSE
INVESTERINGSBEHOEFTE
VOOR HET TERUGDRINGEN
VAN DE KLIMAATCRISIS
TEGEN 2030 LIGT DRIE TOT
ZES KEER HOGER DAN HET
HUIDIGE NIVEAU”**

IPCC

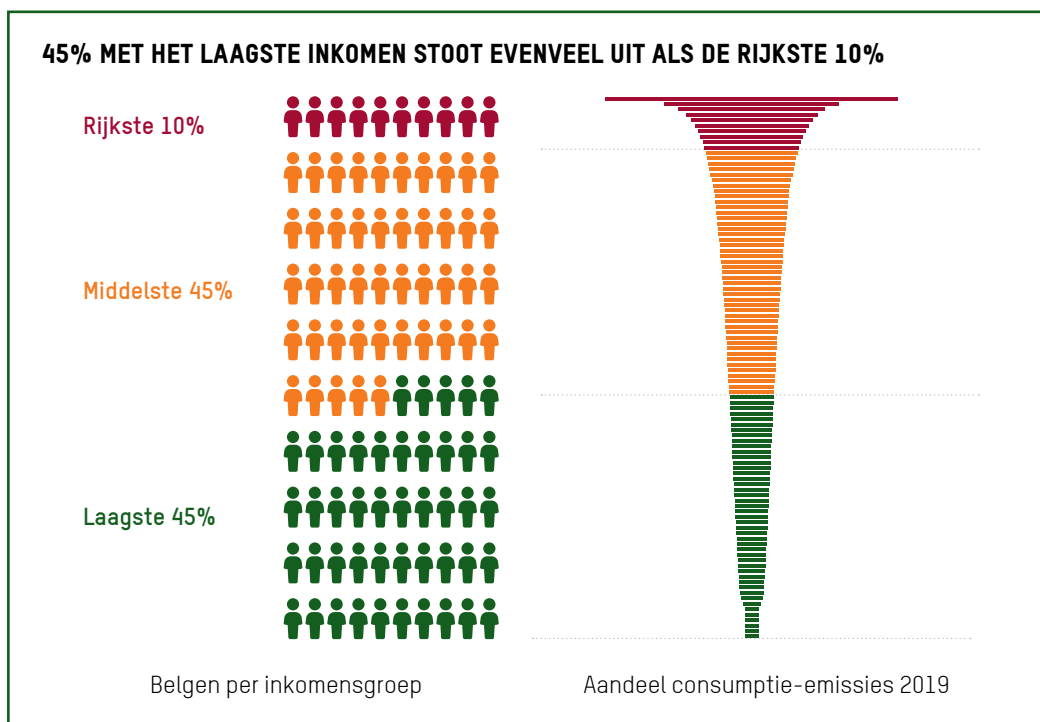
3. DE MEERDERHEID DRAAGT DE IMPACT VAN DE KLIMAATCRISIS

De uitstoot van de allerrijksten staat in schril contrast met die van de meerderheid van de Belgen. **De armste helft van de Belgische bevolking stoot minder dan 30% van de broeikasgassen uit, het armste kwart van de Belgen slechts 11%.** Veel mensen uit die groep vliegen zelden of nooit, hebben geen auto en investeren al helemaal niet in vervuilende industrieën. Integendeel: zij zijn afhankelijk van het openbaar vervoer, hebben weinig of geen spaargeld, en kunnen niet op vakantie.

De armste helft van België kent een grote diversiteit: ouderen, kinderen, mensen met een migratieachtergrond, vluchtelingen, mensen met beperkingen, chronisch zieken, mensen van kleur, vrouwen, transgender mensen, intersekse mensen, alleenstaande ouders, ... Bijna twee derde is vrouwelijk.¹⁰¹ Twee miljoen Belgen lopen risico op armoede en 28% van de vrouwen leeft in individuele armoede. Dubbel zo veel als mannen.¹⁰²

FIGUUR 9: 45% MET HET LAAGSTE INKOMEN STOOT EVENVEEL UIT ALS DE RIJKSTE 10%

De meerderheid van de Belgen stoot slechts de helft van de broeikasgassen uit: **71% van de Belgische bevolking stoot 50% van de broeikasgassen uit.** Deze ongelijke verdeling van uitstoot hangt samen met de ongelijke verdeling van inkomen, maar ook met de ongelijke verdeling van macht en invloed. De meeste Belgen hebben ook weinig controle over het grootste deel van hun uitstoot, die vooral door hun huisvesting bepaald wordt.¹⁰³ Ze wonen

doorgaans in huurhuizen (en 40% van de huurders in België loopt risico op armoede),¹⁰⁴ waar ze weinig inspraak hebben in de manier waarop hun woning geïsoleerd is, verwarmd wordt en van elektriciteit voorzien wordt. Hun huisbaas heeft hier de touwtjes in handen.^{n, 105}

Hier komt nog eens bovenop dat de armste delen van de bevolking de grootste gevolgen van klimaatverandering dragen, terwijl zij de kleinste bijdrage leveren aan het veroorzaken hiervan.¹⁰⁶ Sterfte door overstromingen, droogte en stormen was 15x hoger in de meest kwetsbare delen van de wereld dan in meer welvarende delen.^{o, 107} Landbouwproductiviteit in Afrika is bijna 35% lager dan mogelijk zou zijn ten gevolge van klimaatverandering, met hongersnoden ten gevolge.¹⁰⁸ Maar ook dichterbij huis is de impact oneerlijk verdeeld. Luchtvervuiling, vooral afkomstig van auto's en industrie, is bijzonder schadelijk voor kinderen en veroorzaakt 1.200 vroegtijdige overlijdens per jaar in Europa en 7 miljoen wereldwijd.^{109, 110} **De hittegolven in 2022 in België veroorzaakten zes keer meer vrouwelijke slachtoffers dan mannelijke.**¹¹¹ De overstromingen in 2021 eisten de meeste slachtoffers in armere gemeenschappen in Oost-België, en deze gevolgen waren geslachtsgebonden.^{112, 113}

De meeste mensen hebben weinig bijgedragen aan de klimaatcrisis, maar voelen er wel overal de impact van: **in hun leven, hun lichaam, hun inkomen, hun werk.** In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de gevolgen van de klimaatcrisis op het armste deel van de bevolking op gebied van zorgsystemen, huisvesting en voedsel.

3.1. ZORGSYSTEMEN EN ONBETAALD WERK

Wetenschappers schatten dat de gemiddelde temperatuur op aarde de 1,5°C opwarming heeft aangetikt.^{p, q, 114, 115} Deze anderhalve graad is een globaal gemiddelde: in Europa gaat de stijging circa twee keer zo snel.¹¹⁶ In juni werd de Atlantische Oceaan ten westen van Ierland en rond het Verenigd Koninkrijk getroffen door een mariene hittegolf die onderzoekers classificeerden als "extreem" en op sommige plaatsen zelfs als "voorbij extreem", met zeetemperaturen die meer dan 5°C hoger lagen dan gemiddeld.¹¹⁷

De wereld ziet steeds meer extreem weer en onnatuurlijke rampen, op plekken waar deze niet eerder (zo heftig) voorkwamen. In 2023 alleen al zagen we recordtemperaturen in Azië, overstromingen in Libië, cyclonen in het zuidoosten van Afrika, hevige sneeuwval in Los Angeles en dodelijke bosbranden in Chili.¹¹⁸

De seizoenen zijn warmer dan voorheen, met uitschieters tijdens frequentere, hetere en langere hittegolven. De gevolgen hiervan zijn nu al dodelijk: de mortaliteit door hitte is de afgelopen 20 jaar met 30% toegenomen.¹¹⁹

n Huisbazen zijn overweldigend vaak mannen en behoren doorgaans tot de hoogste inkomensdecielen.

o De meest kwetsbare regio's zijn Afrika, Zuid-Azië, Centraal en Zuid Amerika, kleine eilandstaten, en de Noordpoolgebieden.

p Voor "opwarming" volgen wij de definitie van het IPCC: "De opwarming van de aarde wordt in dit rapport gedefinieerd als een stijging van de gecombineerde temperatuur aan het oppervlak van de lucht en het zeeoppervlak, gemiddeld over de aarde en over een periode van 30 jaar."

q Dit fenomeen vond plaats in 2023 en vormt hopelijk niet de trend. Het gaat om wereldwijde oppervlaktetemperatuur van de lucht.

Impact van inkomen: de *mortality cost*

Deze fatale slachtoffers van de klimaatcrisis zijn een direct gevolg van de uitstoot van broeikasgassen. Om dit verband duidelijk te maken, is de *mortality cost*-indicator ontwikkeld: de sterfte die veroorzaakt wordt door CO₂-uitstoot.^{r, 120, 121} Hoe hoger de uitstoot van een land, hoe hoger de *mortality cost* per capita. We kunnen dat ook terugleiden naar groepen binnen één land. **De *mortality cost* van de hoogste 0,1% inkomens in België is hierdoor bijvoorbeeld 24 keer hoger dan die van de 50% laagste inkomens**, omdat hogere inkomens veel meer bijdragen aan de uitstoot van een land door hun investeringen en hun levensstijl.

De *mortality cost* is dus een voorspelling van toekomstige overlijdens en een afspiegeling van ongelijkheid. De hogere uitstoot concentreert zich aan de top: de 115.939 Belgen in de top 1% inkomens zullen samen negen keer meer hittegerelateerde overlijdens veroorzaken dan de bijna 6 miljoen armste Belgen. Of, in andere woorden, de opgetelde CO₂-uitstoot sinds 2010 van 42 Belgen uit de 50% laagste inkomens zal voor één hittegerelateerd overlijden zorgen. Voor ditzelfde dodelijke resultaat zijn slechts vijf Belgen uit de top 1% nodig.

Bovendien is de kans om door hittegolven en andere klimaatcatastrofes om het leven te komen niet gelijk voor iedereen. De belangrijkste factoren hierin zijn geslacht, leeftijd, gezondheid, inkomen en woonplaats. Zo stierven in de hittegolven in 2022 in België zes keer zo veel vrouwen als mannen.¹²² De meesten waren gepensioneerd en hadden waarschijnlijk een laag inkomen, omdat het inkomen van gepensioneerde vrouwen een kwart lager ligt dan dat van mannen.¹²³ In de zaak die de zogeheten KlimaSeniorinnen aanspanden, **oordeelde het Europese Hof van Mensenrechten in 2024 dan ook dat het gebrekkig klimaatbeleid van de Zwitserse overheid de mensenrechten van oudere vrouwen schendt**.¹²⁴

Impact van woonplaats

Ook waar je woont, bepaalt hoe zwaar je de gevolgen van de klimaatcrisis voelt. Stedelijk gebied is veel warmer dan landelijk gebied, wat in een sterk verstedelijkt land als België natuurlijk voor nog meer problemen zal gaan zorgen.¹²⁵ Maar ook binnen steden kunnen de verschillen enorm zijn: **in een sterk versteend gebied, zoals de wijk Laken in Brussel, kan de temperatuur op hetzelfde tijdstip tot 8,5 °C hoger liggen dan in een wijk met veel groene zones, zoals Zaventem**.¹²⁶ Hierdoor zullen in steden naar schatting de helft meer hittegolfdagen voorkomen dan in landelijke gebieden.¹²⁷ De warmste wijken zijn ook de wijken met de meeste inwoners, die bovendien een significant lager gemiddeld inkomen hebben.¹²⁸ Mensen in het laagste inkomenskintiel rapporteren twee keer zo vaak een gebrek aan groene ruimtes in hun leefomgeving als mensen in het hoogste inkomenskintiel.¹²⁹ In Brussel wonen in de warmste wijken daarnaast doorgaans mensen met een niet-Europese nationaliteit.¹³⁰

Mensen met lagere inkomens (voor een groot deel vrouwen), mensen met een migratieachtergrond, maar ook daklozen of mensen met een beperking lopen meer kans om grotere gevolgen van de opwarming van de aarde te ondervinden. De overlap tussen deze groepen is bovendien erg groot: ze lopen allen veel meer risico op armoede. Ze stoten veel minder CO₂ uit dan de hoge inkomens, maar merken wel veel meer van de gevolgen van klimaatverandering, en zijn niet uitgerust om met hitte, koude en ander extreem weer om te gaan.¹³¹ Voor België is er weinig data over klimaatgerelateerd racisme, maar we zien dit patroon over de hele wereld terugkeren.¹³² In de VS worden geracialiseerde gemeenschappen

DE 115.939 BELGEN IN DE TOP 1% INKOMENS ZULLEN SAMEN NEGEN KEER MEER HITTEGERELATEERDE OVERLIJDENS VEROOZAKEN DAN DE BIJNA 6 MILJOEN ARMSTE BELGEN

r Deze is berekend op 2.26×10^{-4} (0,000226) per ton CO₂ emissies in 2020.

bijvoorbeeld buitenproportioneel veel blootgesteld aan fijnstof (een belangrijke component van vervuilde lucht) en ze leven ook in significant hetere wijken.¹³³

Onderzoek van Onafhankelijke Ziekenfondsen toonde aan dat in België de luchtkwaliteit het slechtst is op de plekken waar de laagste inkomens wonen.¹³⁴ Stedelijk gebied is daarnaast door de verstening en het gebrek aan groen niet voldoende uitgerust om overstromingen op te vangen.¹³⁵ Een geïntegreerde aanpak van uitstootreductie, vergroening van woonwijken en armoedebestrijding - met raadpleging van de betrokken inwoners - is nodig om dit complexe samenspel van problemen aan te pakken.

Impact van toegang tot gezondheidszorg

België is volgens de OECD een van de meest ongelijke landen in Europa als het op gezondheid aankomt.¹³⁶ Waar in het hoogste kwintiel 6,3% van de mensen moeite heeft met het dekken van hun gezondheidskosten, is dit bij de armste 20% bijna 5 keer zo veel (27,7%, met een nog iets hoger percentage bij vrouwen).¹³⁷ Mensen in het armste kwintiel hebben ook al zeven keer vaker medische hulp uitgesteld om financiële redenen.¹³⁸ Een verzwakte gezondheid maakt het nog moeilijker om te reageren op extreem weer: het lichaam kan hittegolven moeilijker verdragen en bij overstromingen kunnen mensen met een slechte gezondheid zichzelf moeilijker in veiligheid brengen.

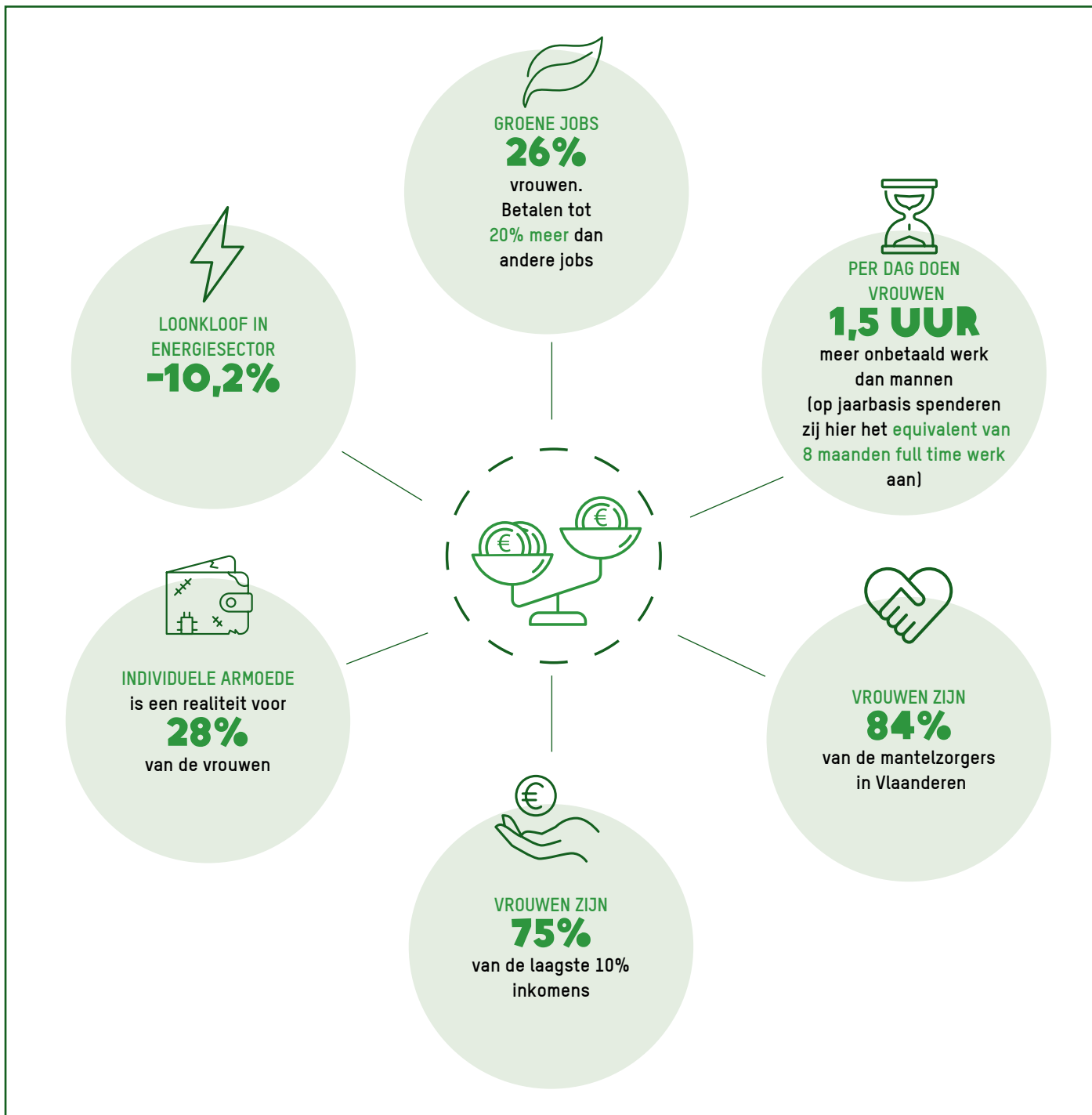
Impact van onbetaald zorgwerk

Wat ook meespeelt in de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen én in de ongelijke impact van de klimaatcrisis is dat onbetaald zorgwerk nog steeds buitenproportioneel op vrouwen wordt gelegd. Zij doen wereldwijd driekwart van de onbetaalde zorgtaken en spenderen hier in België gemiddeld twee keer zo veel tijd aan als mannen.¹³⁹ Ook mantelzorg wordt vrijwel uitsluitend verleend door vrouwen: 84% van de mantelzorgers in Vlaanderen is vrouwelijk.¹⁴⁰ De buitenproportionele zorglast van vrouwen is een belangrijke bijdrage aan de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Het is ook een van de voornaamste verklaringen voor het inkomensverschil (denk aan de moederschapsboete).¹⁴¹

Wanneer het gaat om klimaatbeleid, is onbetaald zorgwerk een van de redenen voor de verhoogde marginalisering van vrouwen. Zij kunnen kinderen, ouders en zieken niet achterlaten tijdens een crisis. Zorgtaken dragen vaak bij aan het verminderen van uitstoot, maar worden niet meegenomen in mitigatiebeleid.

Met toenemende crisissen en afkalvende *support systems* zullen de lasten van de klimaatcrisis voor vrouwen disproportioneel toenemen. Klimaatbeleid dient deze realiteit in aanmerking te nemen en pogen om de kloven te dichten.

FIGUUR 10: (ONBETAALD) WERK DOOR VROUWEN IN BELGIË

Beleidsaanbevelingen: de klimaatcrisis is tegelijkertijd een gezondheidscrisis

Ook in België worden de gevolgen van de opwarming van de aarde pijnlijk duidelijk. In 2020 en 2022 zorgden hittegolven voor aanzienlijke oversterfte in het gehele land. In 2021 waren de dodelijke overstromingen van de Ahr en de Maas, de grootste natuurramp die België ooit gekend heeft.¹⁴² Deze klimaatramp kostte tientallen mensen het leven en veroorzaakte een immense schade, ook in Vlaanderen.^{143, 144, 145} De hardstgetroffen gemeenten behoren tot de armste delen van Vlaanderen en Wallonië.¹⁴⁶

Eerdere en grotere stappen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen en een beter ontwikkeld adaptatiebeleid had het aantal slachtoffers kunnen verkleinen.¹⁴⁷

België is op dit moment niet voorbereid op een soortgelijke ramp.¹⁴⁸ Volgens het Vlaamse klimaatadaptatieplan lopen kwetsbare groepen in de samenleving de grootste risico's en zal dit in de komende jaren toenemen.¹⁴⁹

De klimaatcrisis is dus tegelijkertijd een gezondheidscrisis. Hitte, droogte, regenval en overstromingen zorgen allemaal voor een toegenomen druk op de zorgsector, om nog maar te zwijgen van de grotere kans op ziekten door drassige gebieden en zoönoses.¹⁵⁰ De COVID-19 pandemie toonde dat de gezondheidssector noch de samenleving klaar is voor een grootschalige ontwrichting van de publieke gezondheid.¹⁵¹ Een rapport in opdracht van de Nationale Klimaatcommissie schat dat hittestress tot 60.000 extra ziekenhuisopnames kan leiden (ter vergelijking, de piektijdens Covid-19 lag op minder dan 8.000 ziekenhuisopnames).¹⁵² Investeren in zorg is een cruciaal onderdeel van klimaatadaptatie.

3.2. HUISVESTING

Comfortabele huisvesting is een menselijke basisbehoefte en een grondrecht in België.^s ¹⁵³ Voor de meeste Belgen gaat hier ongeveer 1/3^e van het huishoudbudget naartoe, daarmee is het de grootste kostenpost.¹⁵⁴ Daarnaast is verwarming de grootste bron van koolstofuitstoot voor de meeste Belgen: **75% van het huishoudelijk energieverbruik gaat naar verwarming.**^{155, 156} Voor België als geheel is residentiële verwarming de derde grootste bron van emissies, na industrie (46,3%) en transport (23,4%).¹⁵⁷ Tegelijkertijd leeft een vijfde van alle Belgische huishoudens in energiearmoede en behoren Belgische huizen tot de slechtst geïsoleerde huizen van West-Europa.^{t, 158, 159} **14,5% van de Belgische inwoners (voornamelijk kinderen, armeren, alleenstaande ouders, lageropgeleiden, en mensen met een niet-Belgische nationaliteit) woont dan ook in gebrekkige huizen met lekkende daken, vochtproblemen, en/of rot.**¹⁶⁰ Die problemen leiden vaak tot gezondheidsproblemen en jagen de energiefactuur omhoog. Het is dus evident dat er een omslag moet plaatsvinden: van dure fossiele energie naar betaalbare duurzame energie, en van huizen die warmte verliezen naar energie-efficiënte huizen.

Lagere inkomensgroepen, ouderen, huurders en vrouwen leven zoals gezegd vaker in energiearmoede.¹⁶¹ Daarnaast geeft één op de tien mensen in het laagste inkomenskwintiel aan dat zij moeite hebben met het warmhouden van hun huis, vrouwen twee keer zo vaak als mannen.¹⁶² Hun huizen zijn doorgaans in bijzonder slechte staat. Dergelijke slechte isolatie zou logischerwijs leiden tot een hoger brandstofverbruik, maar toch zien we dat hun absolute energieconsumptie vele malen lager dan dat van de hoogste inkomensgroepen. Dit toont aan dat de hogere CO₂-consumptie nauw verbonden is met bestaande intersectionele ongelijkheden, en dat het essentieel is om rekening te houden met de beperkte budgettaire flexibiliteit van deze sterk lijdende bevolkingsgroepen. **Gepaste beleidsmaatregelen zijn nodig om gemarginaliseerde groepen bij te staan in de groene transitie.**

Beleidsaanbevelingen voor waardige en duurzame huisvesting

Huurders en huiseigenaren in de laagste inkomensdecilen zijn niet in de positie om op eigen kracht de isolatie van hun huis te verbeteren. Zij zullen hiervoor gerichte ondersteuning nodig hebben. De meeste huiseigenaren, en zeker mensen die meerdere panden bezitten en een deel hiervan verhuren, zitten juist aan de rijkere kant van het spectrum.^{163, 164} Voor deze groep zijn wellicht andere mechanismen mogelijk, waarvoor de belastingbetaler minder geld

**EEN VIJFDE VAN ALLE
BELGISCHE HUISHOUDENS
LEEFT IN ENERGIEARMOEDE**

s "het recht op een behoorlijke huisvesting" staat in artikel 23 van de Belgische grondwet.

t Alleen in het Verenigd Koninkrijk zijn de huizen slechter geïsoleerd.

hoeft neer te leggen. Verhuurders hebben immers een grotere handelingscapaciteit om de woningen die ze in eigendom hebben duurzamer te maken.

Prioritair investeren in de slechtste gebouwen is niet alleen de rechtvaardigste oplossing, maar ook de meest doeltreffende oplossing om het energiegebruik te beperken. Die investeringen dringen zowel de uitstoot van broeikasgassen als de energiearmoede terug. Bovendien bespaar je op die manier op de lange termijn veel kosten in gezondheidszorg en armoedebestrijding. Het Nederlandse Nationale Isolatieprogramma kan als voorbeeld dienen: de overheid pakt de slechtst geïsoleerde woningen als eerste aan.¹⁶⁵

3.3. VOEDSEL

Het wereldwijde voedselsysteem is verantwoordelijk voor een aanzienlijk deel van de uitstoot van broeikasgassen. Schattingen schrijven tussen een kwart en een derde van de emissies toe aan de globale voedselproductie.¹⁶⁶ Ook voor individuen is voeding goed voor een groot deel van hun voetafdruk.¹⁶⁷ Tegelijkertijd is de landbouw een van de sectoren die de grootste impact ondervinden van de klimaatverandering.¹⁶⁸ Schommelingen in de gemiddelde temperatuur, hitte- en koudegolven, langdurige droogte of regenval, veranderingen in de lucht-, bodem- en waterkwaliteit: ze hebben allemaal grote gevolgen voor de landbouw.¹⁶⁹ Daarnaast is de landbouwsector als primaire voorziener van voedsel onderhevig aan veranderende voorkeuren van consumenten, al dan niet in gang gezet door duurzaamheidsoverwegingen (denk bijvoorbeeld aan de discussie rond fastfood, de shift van dierlijke naar plantaardige eiwitten,...). De Belgische agrarische sector staat in de toekomst voor grote veranderingen. De keuze is op welke manier.

Het huidige Belgische systeem van groei- en handelgerichte landbouw is niet werkbaar binnen de grenzen van de planeet. Het systeem is gebouwd op, en volledig afhankelijk van, extractie en controle: van dieren, van bodems, van water, van arbeid.¹⁷⁰ Niet elke landbouwer wordt hier even hard door geraakt: **65% van de vrouwen die in België voltijds in de landbouw werkt, doet dat onbezoldigd, tegenover slechts 3% van de mannen. Daardoor zitten de vrouwen in een precare positie, zeker wanneer de oogsten tegenvallen, wat onvermijdelijk is geworden door de klimaatverandering.**¹⁷¹ Bovendien importeert België veel voedsel (voor circa €35 miljard in 2020).¹⁷² In de midden- en lage inkomenslanden waaruit voedsel geïmporteerd wordt, werken vooral vrouwen in de landbouw; zij worden ook harder geraakt door de gevolgen van klimaatverandering dan mannen.¹⁷³

Een rechtvaardige landbouwtransitie

Een rechtvaardige landbouwtransitie zet mens, milieu en leven voorop. Voorbeelden hiervan zijn biologische en agro-ecologische landbouw en korte keten. Hoewel er voor heel België geen officiële cijfers bestaan, blijkt dat in Wallonië vrouwen oververtegenwoordigd zijn in de biologische landbouw.¹⁷⁴ Ook Frans onderzoek toont aan dat vrouwen veel vaker voor deze takken van landbouw kiezen.¹⁷⁵ Biologische boerderijen zijn diverser, flexibeler en kleiner dan niet-biologische boerderijen. Het huidige subsidiesysteem is echter vooral toegespitst op bedrijven die een groot oppervlak beslaan en een grote omzet hebben.¹⁷⁶

Vrouwen in de landbouwsector geven het goede voorbeeld, maar ze krijgen daarvoor niet de erkenning noch de financiële middelen. Een verder gevolg is dat ook consumenten moeilijker toegang krijgen tot de producten die zij willen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen graag biologisch, korte keten en seizoensproducten kopen.¹⁷⁷ De artificiële inperking van het aanbod maakt die producten echter duurder en beperkter verkrijgbaar.

Vlees- en zuivelconsumptie stoten de meeste broeikasgassen uit.¹⁷⁸ Dat consumptiepatroon is sterk gerelateerd aan gender: vooral Belgische mannen volgen dit dieet, terwijl Belgische vrouwen en jongeren steeds vaker het calorie-effectievere en diervriendelijkere plantaardige dieet de voorkeur geven.¹⁷⁹ Die evolutie wordt echter niet gereflecteerd in de besteding van publieke middelen. Het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing, dat jaarlijks circa 5 miljoen euro subsidie krijgt van de Vlaamse overheid, besteedt geen geld aan de promotie van vegetarische, veganistische of plantaardige alternatieven voor vlees, maar spendeert wel miljoenen aan de promotie van vlees-, pluimvee- en zuivelproducten.¹⁸⁰

Voor de meerderheid van de Belgische bevolking is voedsel de tweede grootste bijdrager aan de jaarlijkse CO₂-uitstoot.¹⁸¹ Bovendien neemt voeding een aanzienlijke hap uit maandelijkse huishoudbudget, vooral bij armere huishoudens die kwetsbaarder zijn voor prijsstijgingen ten gevolge van voedselschaarste door de wereldwijde klimaatverandering.¹⁸² Er dringt zich een hervorming van het voedselsysteem op, met meer oog voor duurzaamheid, gezondheid en mensenrechten. Een shift van intensieve naar agro-ecologische landbouw, hervorming van het subsidiestelsel, en afbouw van broeikasgasintensieve bedrijfsvormen zijn essentieel. De overheid kan ook stappen zetten om alle globale voedingssystemen - zoals in kantines en bij maaltijdcheques - te heroriënteren naar systemen die de klimaatcrisis helpen aanpakken, in plaats van verder te versterken.

4. CONCLUSIE EN BELEIDSAANBEVELINGEN: TERUGDRINGEN VAN KLIMAATONGELIJKHEDEN

Dit rapport toont uitgebreid aan hoe sterk de klimaatcrisis en de ongelijkheidscrisis met elkaar verweven zijn. Hoe hoger het inkomen, hoe hoger de uitstoot; met excessief inkomen komt excessieve uitstoot. **Alle inkomensgroepen stoten meer uit dan het jaarlijkse persoonlijke CO₂-budget van 2,8 ton om binnen de veilige globale opwarmingsgrens van 1.5 °C te blijven, maar de rijkste percentielen in België dragen buitensporig veel bij aan de voetafdruk van het land.** Mede hierdoor ligt de uitstoot per capita in België significant hoger dan in de rest van Europa. België draagt een historische verplichting om zijn eigen uitstoot terug te brengen en om een internationale voortrekkersrol te spelen.

DE NIEUWE REGERING MOET SNEL HANDELEN OM DE VERSCHERPTE DOELEN VOOR 2030 TE HALEN

De ongelijkheden op gebied van inkomen, gender, afkomst, ... zijn in België aanzienlijk. Wanneer de overheid maatregelen neemt om de CO₂-uitstoot terug te dringen, moet ze rekening houden met die ongelijkheden. De gevolgen hiervan zijn wereldwijd voelbaar: hittegolven, overstromingen, droogte, bosbranden en extreem weer eisen steeds meer mensenlevens en richten steeds zwaardere materiële schade aan.

Losse maatregelen volstaan niet om de klimaatcrisis terug te dringen. Een gecoördineerde en gender- en ongelijkheidsresponsieve structurele aanpak is noodzakelijk om emissies en ongelijkheden tegelijkertijd terug te dringen. De tijd glipt door onze vingers. We kunnen ons niet veroorloven om grootschalige investeringen en hervormingen nog eens vijf jaar uit te stellen. De nieuwe regering moet snel handelen om de verscherpte doelen voor 2030 te halen (bijvoorbeeld door fossiele subsidies af te schaffen), maar moet ook structurele hervormingen op de rails zetten om de samenleving in te richten op CO₂-neutraliteit en verminderde ongelijkheden.

Wat volgt is een overzicht van concrete aanbevelingen voor beleidsmakers.

4.1. ALGEMENE BELEIDSAANBEVELINGEN

1. Leg scherpe nationale wettelijke klimaatdoelen vast, met een uitstootreductie van 61% in 2030 en 95% in 2040, om te streven naar klimaatneutraliteit tegen die datum. Gebruik de internationale invloed van België om ook andere landen aan hun doelstellingen te houden. Producten die in het buitenland worden geproduceerd maar in België worden gekocht en gebruikt, moeten meetellen bij de berekening van de CO₂-uitstoot.
2. Steun de oproep tot een non-proliferatieverdrag voor fossiele brandstoffen.¹⁸³

3. Stel nationale doelstellingen op om de ongelijkheid snel te verminderen en garandeer beleidscoherentie, vooral als het gaat over de rechten van gemarginaliseerde groepen.
4. Dring de invloed van de rijkste 1% en de grote bedrijven op de politieke instellingen en de media terug. Versterk de transparantie over de fossiele lobby met een openbaar register van bilaterale bijeenkomsten of belangenconflicten, en installeer een verbod op reclame voor fossiele brandstoffen.
5. Teken een interfederale energievisie uit met een traject dat het energieverbruik in België vermindert en dat streeft naar 100% fossielvrije duurzame energie ruim voor 2050 (en bij voorkeur al tegen 2040).
6. Zorg voor een grondige, gestandaardiseerde dataverzameling op het gebied van klimaatverandering en klimaatbeleid, met uitsplitsing naar geslacht, leeftijd, herkomst, ... Zo brengen we duidelijk in kaart wie het meest bijdraagt aan de klimaatcrisis en voor wie de gevolgen het zwaarst zijn. Het beleid kan de klimaatcrisis en de ongelijkheids crisis dan tegelijkertijd aanpakken.

4.2. TRANSPORT

1. Ontwikkel een duurzaam mobiliteitsbeleid dat niet gericht is op de auto, dat prioriteit geeft aan actief en openbaar vervoer, en dat inzet op korteketens. Specifieker: ontwerp steden niet langer op maat van auto's, beëindig subsidies voor salariswagens, stel meer *low- en no emission zones* in, verbeter de fietsinfrastructuur en de trottoirs, en de fysieke toegankelijkheid van openbaar vervoer. Zorg voor een grotere veiligheid van vrouwen, meisjes, LGBTQIA+ personen, en andere gemarginaliseerde groepen in die openbare ruimte.
2. Stop de capaciteitsuitbreiding van luchtvaartinfrastructuur. Voer een vliegtaks in en pleit op Europees niveau voor het invoeren van een kerosinetaks. Maak van Brussels Airport een hub voor internationaal treinverkeer en stel een verbod in op korte-afstandsvluchten.

4.3. BELASTINGHERVORMINGEN, INVESTERINGEN EN OPENBARE FINANCIERING

1. Schaf rechtstreekse of onrechtstreekse subsidies aan fossiele energie geleidelijk af, ontmoedig investeringen in vervuilende industrieën en stimuleer investeringen in de groene transitie. Er moeten meer publieke middelen gaan naar bewezen hernieuwbare energieproductie en naar klimaatadaptatie.
2. Koppel steun (fiscaal en niet-fiscaal) aan bedrijven aan een klimaatplan met tussentijdse doelstellingen voor 2030 en 2040 en een netto nuluitstoot uiterlijk in 2050. De klimaatplannen van bedrijven moeten ook een Genderresponsief Rechtvaardig Transitieplan voor de werknemers bevatten.
3. Een belastinghervorming is essentieel om te garanderen dat de breedste schouders een eerlijke bijdrage leveren aan de rechtvaardige klimaattransitie. Er liggen verschillende mogelijkheden op tafel, waaronder een vermogensbelasting, een belasting op financiële transacties en een consistentere belasting op dividenden.
4. België moet ook internationaal de strijd tegen de klimaatcrisis financieren, met een bijdrage van minstens 500 miljoen euro per jaar. Dit bedrag stemt overeen met het billijke aandeel dat België als historische vervuiler op tafel moet leggen om de lage-inkomenslanden (die het minst verantwoordelijk zijn voor de klimaatverandering) te steunen om hun uitstoot te verminderen en zich aan te passen aan de gevolgen van de klimaatcrisis.

4.4. ZORGSYSTEMEN EN ONBETAALD WERK

1. Investeren in de nationale gezondheidszorg is essentieel om de impact van de klimaatverandering op te vangen en om ongelijkheid in onbetaalde zorg aan te pakken. Bereid de gezondheidssector voor op het omgaan met hitte, droogte, nieuwe ziektes,... Bescherm de rechten van alle zorgverleners en garandeer leefbare lonen voor betaalde zorgmedewerkers, geef zorgpersoneel vaste invloed op besluitvormingsprocessen en houd rekening met het onbetaalde werk van vrouwen wereldwijd.
2. Geef ondersteuning aan de laagste inkomens om de universele toegang tot gezondheidszorg te verzekeren.
3. Verklein de loonkloof tussen mannen en vrouwen en promoot beleid om werk en privé voor iedereen in balans te houden.

4.5. HUISVESTING

1. Verdrievoudig de renovatiegraad in België om het verouderde woningpatrimonium versneld te isoleren en duurzaam te verwarmen. Begin met de woningen die het slechtst presteren: zet een openbaar renovatieprogramma op voor de lange termijn en zorg dat er in 2040 geen enkel huis meer verwarmd wordt door gas, olie of kolen. Maak een einde aan de fossiele subsidies voor vervuilende brandstoffen, verhoog de toegankelijkheid en de dekking van duurzaamheidspremies, vermeerder arbeidscapaciteit in de duurzame bouw- en renovatiesector met gender-responsieve opleidings- en omscholingstrajecten.
2. Verbeter de toegang tot klimaatadequate huisvesting voor iedereen. Bouw meer sociale huurwoningen die voldoen aan de duurzaamheidsvereisten, stel een *housing-first* principe in voor daklozen, vang mensen die internationale bescherming zoeken op in huizen van fatsoenlijke kwaliteit en werk een regeling van de huurmarkt uit. Steun de groep die lijdt onder energiearmoede met doelgerichte en genderresponsieve maatregelen om minder afhankelijk te worden van fossiele energie.
3. Richt de bebouwde omgeving in op een groenere samenleving: zorg voor vergroening en klimaatadaptatie (te beginnen met de meest versteende wijken), verdicht de bebouwing om dicht bij lokale voorzieningen te kunnen wonen en de afhankelijkheid van auto's te verminderen.

4.6. VOEDSEL

1. Verhoog de investeringen in duurzame, klimaatbestendige landbouw, zoals agro-ecologie en agrobosbouw, met name voor vrouwelijke boeren en kleinschalige landbouw. Hervorm het subsidiestelsel in het voordeel van duurzame en kleinschalige landbouw.
2. Garandeer een leefbaar inkomen voor iedereen die in de agrarische sector en de voedselsector werkt.
3. Bescherm de armste groepen in de samenleving tegen prijsstijgingen van voeding en stimuleer duurzame diëten onder de bevolking, onder meer in de maaltijdcheques en in kantines van scholen, universiteiten en dergelijke.
4. Faseer broeikasgasintensieve vormen van landbouw uit en steun landbouwers in de groene transitie, inclusief de overgang naar een groene job.

REFERENTIES

- 1 Stockholm Environmental Institute, "Emissions Per Capita (tCO₂/person) – 2019 – Europe", *Emissions Inequality Calculator*, 2023, <https://emissions-inequality.org/regional/>; zie ook Our World in Data, *Per capita consumption-based CO₂ emissions, 2021*, 2021, <https://ourworldindata.org/grapher/consumption-co2-per-capita?region=Europe&country=-BEL>.
- 2 IPCC, *Synthesis report of the IPCC sixth assessment report (AR6)*, 2023, https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf.
- 3 Vlaamse Overheid, *Vlaams energie- en klimaatbeleid*, 2023, <https://www.vlaanderen.be/natuur-milieu-en-klimaat/klimaatverandering-en-energie-en-klimaatbeleid/vlaams-energie-en-klimaatbeleid>.
- 4 K. De Ridder et al., *Evaluatie van de socio-economische impact van klimaatverandering in België*, 2020, <https://klimaat.be/doc/seclim-be-2020-spm-nl.pdf>.
- 5 Copernicus, *Copernicus: 2023 is the hottest year on record, with global temperatures close to the 1.5°C limit*, 2024, <https://climate.copernicus.eu/copernicus-2023-hottest-year-record>.
- 6 European Environment Agency, *European climate risk assessment – EEA Report 01/2024*, 2024, <https://www.eea.europa.eu/publications/european-climate-risk-assessment>.
- 7 IPCC, "Chapter 8: Poverty, Livelihoods and Sustainable Development" *Sixth Assessment Report – Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*, 2022, <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/chapter/chapter-8/>.
- 8 IPCC, "Mitigation pathways compatible with 1.5°C in the context of sustainable development" *Global Warming of 1.5 °C: An IPCC Special*, 2022, <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/chapter-2/>.
- 9 Oxfam International, *Climate Equality: a planet for the 99%: Methodology Note*, 2023, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621551/mn-climate-equality-201123-en.pdf;jsessionid=CDE2348FC7101DA3E965918764B8C4BF?sequence=5>.
- 10 IPCC, "Chapter 16: Innovation, technology development and transfer" *Sixth Assessment Report – Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, 2022, <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/chapter/chapter-16/>.
- 11 Oxfam International, *Recharging Community Consent: Mining companies, battery minerals and the battle to break from the past*, 2023, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/recharging-community-consent-mining-companies-battery-minerals-and-the-battle-t-621546/>; Fair Finance International and Oxfam International, *A Toxic Legacy: Glencore's Footprint in Colombia and Peru: European banks and investors must take responsibility*, 2023, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/a-toxic-legacy-glencores-footprint-in-colombia-and-peru-european-banks-and-inve-621550/>.
- 12 Kimberlé Crenshaw, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color" *Stanford Law Review* 43, no.6, 1991, <https://www.jstor.org/stable/1229039>.
- 13 Oxfam International, *Climate Equality: Methodology Note*, 2023.
- 14 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 15 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 16 European Commission, *Special Eurobarometer 538: Climate Change – Belgium Factsheet*, 2023, <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableid=88217>.
- 17 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 18 Statistiek Vlaanderen, *Kwetsbare personen blootgesteld aan hittestress*, 2021, <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/milieu-en-natuur/kwetsbare-personen-blootgesteld-aan-hittestress>.
- 19 E. Ryan, Save the Children, *Born into the climate crisis*, 2021, <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/born-into-the-climate-crisis.pdf>.
- 20 Stockholm Environmental Institute, "Emissions Per Capita (tCO₂/person) – 2019 – Europe", *Emissions Inequality Calculator*, 2023, <https://emissions-inequality.org/regional/>.
- 21 CarbonBrief, *Revealed: How colonial rule radically shifts historical responsibility for climate change*, 2023, <https://www.carbonbrief.org/revealed-how-colonial-rule-radically-shifts-historical-responsibility-for-climate-change/>.
- 22 CarbonBrief, *How colonial rule radically shifts historical responsibility for climate change*, 2023.
- 23 Stockholm Environmental Institute, "Emissions Per Capita (tCO₂/person) – 2019 – Europe", *Emissions Inequality Calculator*, 2023, <https://emissions-inequality.org/regional/>.
- 24 Emissies van de internationale luchtvaart en scheepvaart zijn niet opgenomen in het totaal van een land of regio. Our World in Data, *Per capita consumption-based CO₂ emissions, 2021*, 2021, <https://ourworldindata.org/grapher/consumption-co2-per-capita?region=Europe&country=-BEL>.
- 25 Oxfam Sverige, *Sveriges väg till en jämlik och rättvis klimatomställning*, 2023, <https://oxfam.se/wp-content/uploads/2023/11/Oxfam.Sveriges-vag-till-en-jamlik-och-rattvis-klimatomstallning.2023.pdf>.
- 26 Our World In Data, "Share of primary energy consumption from renewable sources" *Renewable Energy*, 2024, <https://ourworldindata.org/renewable-energy>.
- 27 Servet Yanatma, "Europe's energy crisis in data: Which countries have the best and worst insulated homes?" *Euronews*, 2022, <https://www.euronews.com/green/2022/12/09/europes-energy-crisis-in-data-which-countries-have-the-best-and-worst-insulated-homes>.
- 28 Björn Nykvist and Adis Dzebo, "Swedish heat energy system – new tensions and lock-ins after a successful transition" *SEI Policy Brief*, 2017, <https://www.sei.org/publications/swedish-heat-energy-system-new-tensions-and-lock-ins-after-a-successful-transition/>.
- 29 Energimyndigheten, *Ny statistik över Energianvändningen i småhus, flerbostadshus och lokaler*, 2020, <https://www.energimyndigheten.se/nyhetsarkiv/2020/ny-statistik-over-energianvandningen-i-smahus-flerbostadshus-och-lokaler/>.
- 30 Recticel, *Isolatiebarometer 2021*, 2021, https://www.recticelinsulation.com/sites/default/files/country_specific/be/whitepapers/Whitepaper_Isolatiebarometer_2021_Recticel.pdf.
- 31 Damian Carrington, "'Climate Apartheid': UN Expert Says Human Rights May Not Survive", *The Guardian*, 2019, <https://www.theguardian.com/environment/2019/jun/25/climate-apartheid-united-nations-expert-says-human-rights-may-not-survive-crisis>.
- 32 IPCC, *Climate Change 2023: Synthesis Report*, 2023, https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf.
- 33 Oxfam, *Gendered Dimensions of Loss and Damage in Asia*, 2023, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/gendered-dimensions-of-loss-and-damage-in-asia-621556/>; Oxfam, *Climate Justice: Loss and damage action research: Case studies of Malawi, Mozambique and Zimbabwe*, 2023, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/climate-justice-loss-and-damage-action-research-case-studies-of-malawi-mozambique-621555/>.
- 34 FAO, *Overview: The Status of Women in Agrifood Systems*, 2023, <https://www.fao.org/3/cc5060en/cc5060en.pdf>.
- 35 UNDESA, *The Effects of Climate Change on Indigenous Peoples*, <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/climate-change.html>
- 36 Oxfam International, *Climate Equality: A Planet for the 99%*, 2023, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/climate-equality-a-planet-for-the-99-621551/>.
- 37 UNFCCC, *A Billion of the World's Most Climate-Vulnerable People Live In Informal Settlements*, 2022, <https://climatechampions.unfccc.int/a-billion-of-the-worlds-most-climate-vulnerable-people-live-in-informal-settlements-heres-what-they-face/>.
- 38 UNFCCC, *A Billion of the World's Most Climate-Vulnerable People Live In Informal Settlements*, 2022.
- 39 UNDRR, *Education's Crucial Role in Community Climate Change Adaptation*, 2022, <https://www.preventionweb.net/news/educations-crucial-role-community-climate-change-adaptation>.
- 40 Oxfam, *No Accident: Resilience and the inequality of risk*, 2013, <https://policy-practice.oxfam.org/resources/no-accident-resilience-and-the-inequality-of-risk-292353/>.
- 41 Statbel, *Sterftetafels en levensverwachting*, 2024, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/sterfte-en-levensverwachting/sterftetafels-en-levensverwachting#figures>.
- 42 Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, *De derde balans van de wet van 28 juli 2011 over genderquota in raden van bestuur*, 2019, https://igvm-iefh.belgium.be/sites/default/files/117_-_derde_balans_van_de_wet_over_genderquota_in_raden_van_bestuur.pdf.

- 43 European Institute for Gender Equality, "Regional assemblies: presidents and members (Belgium)", *Gender Equality Database*, 2023, https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_pol_parl_regio_wmid_region_be/hbar; Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, *Aanwezigheid van vrouwen in de Belgische wetgeving en uitvoerende instellingen*, 2023, <https://igvm-iefh.belgium.be/nl/activiteiten/politiek/cijfers>.
- 44 Universiteit van Vlaanderen, *Waarom verdienen vrouwelijke topsporters maar een fractie van de mannen?* 2023, <https://www.universiteitvanvlaanderen.be/podcast/waarom- verdienen-vrouwelijke-topsporters-maar- een-fractie-van-de-mannen>.
- 45 FOD Economie, *Kmo's volgens het geslacht van de bestuurder(s)*, 2022, <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/kmos-en-zelfstandigen-cijfers/statistieken-over-kmos-belgie/kmos-volgens-het-geslacht-van>.
- 46 R. Rätty and A. Carlsson-Kanyama, "Energy consumption by gender in some European countries" *Energy Policy* 38.1, 2010, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301421509005977>; Phil Grünewald and Marina Diakonova, "Societal differences, activities, and performance: Examining the role of gender in electricity demand in the United Kingdom" *Energy Research & Social Science* 69, 2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214629620302942>.
- 47 Federaal Planbureau, *De koolstofvoetafdruk van de Belgische gewesten: een opsplitsing in consumptiedomeinen*, 2023, <https://www.plan.be/publications/article-2413-nl-de-koolstofvoetafdruk-van-de-belgische-gewesten- een-opsplitsing-in-consumptiedomeinen>.
- 48 Emission Index, *Greenhouse Gas Emissions in Belgium*, 2024, <https://www.emission-index.com/countries/belgium>.
- 49 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 50 D. Ivanova, R. Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability* 3, e18, 2020, https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/F1ED4705AF1C6C1FCAD477398353DC2/S2059479820000125a.pdf/unequal_distribution_of_household_carbon_footprints_in_europe_and_its_link_to_sustainability.pdf.
- 51 Oxfam International, *Confronting Carbon Inequality: Putting climate justice at the heart of the COVID-19 recovery*, 2020, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/10546/621052/1/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>.
- 52 Eva Van Eenoo, "Zijn diesel en benzine basisbehoefte?" *Sampol*, 2022, <https://www.sampol.be/2022/03/zijn-diesel-en-benzine-basisbehoefte>.
- 53 Statbel, *Onderzoek vakanties en reizen*, 2024, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/onderzoek-vakanties-en-reizen#figures-for>.
- 54 Oxfam International, *Confronting Carbon Inequality*, 2020.
- 55 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020.
- 56 Stefan Gössling and Andreas Humpe, "The global scale, distribution and growth of aviation: Implications for climate change" *Global Environmental Change* 65, 2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378020307779>; IEA, *The world's top 1% of emitters produce over 1000 times more CO₂ than the bottom 1%*, 2023, <https://www.iea.org/commentaries/the-world-s-top-1-of-emitters-produce-over-1000-times-more-co2-than-the-bottom-1>.
- 57 Flightsfrom.com, *All scheduled direct (non-stop) flights from Brussels (BRU)*, 2024, <https://www.flightsfrom.com/BRU>.
- 58 Statbel, *Gemiddelde bruto maandlonen*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/lonen-en-arbeidskosten/gemiddelde-bruto-maandlonen>.
- 59 FOD Financiën, *Federale inventaris van subsidies voor fossiele brandstoffen*, 2023, https://finance.belgium.be/sites/default/files/Statistieken_SD/Inventaris/FFS_rapport_2023_NL.pdf.
- 60 CE Delft, *CO₂ emissions of private aviation in Europe*, 2023, https://greenpeace.at/uploads/2023/03/co2_emissions_of_private_aviation_in_europe_def.pdf.
- 61 CE Delft, *CO₂ emissions of private aviation in Europe*, 2023.
- 62 Statbel, *Goederenvervoer over de weg*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/mobiliteit/vervoer/goederenvervoer-over-de-weg>; Statbel, *Luchtvaart*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/mobiliteit/vervoer/luchtvaart>; Statbel, *Zeevaart*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/mobiliteit/vervoer/zeevaart#figures>.
- 63 FOD Financiën, *Federale inventaris van subsidies voor fossiele brandstoffen*, 2023.
- 64 FOD Financiën, *Federale inventaris van subsidies voor fossiele brandstoffen*, 2023.
- 65 CRB/CCE, *Verlag over de loonkloof tussen vrouwen en mannen: diagnose en determinanten*, 2021, <https://www.ccecrb.fgov.be/p/nl/944/de-loonkloof-tussen-vrouwen-en-mannen-diagnose-en-determinanten>.
- 66 D. Janssens, R. Paul, G. Wets, *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 5.5 (2019-2020): Verkeerskundige interpretatie van de belangrijkste tabellen* (Analyserapport), Instituut voor Mobiliteit, 2020, https://assets.vlaanderen.be/image/upload/v1608199124/Analyserapport_OVG_5.5_def2_mkh0go.pdf.
- 67 Janssens, Paul, Wets, *Verplaatsingsgedrag Vlaanderen*, Instituut voor Mobiliteit, 2020.
- 68 Janssens, Paul, Wets, *Verplaatsingsgedrag Vlaanderen*, Instituut voor Mobiliteit, 2020.
- 69 Florence Schulz, "Why we are far from imposing a tax on kerosene" *Euractiv*, 2019, <https://www.euractiv.com/section/aviation/news/why-we-are-far-from-imposing-a-tax-on-kerosene>.
- 70 Janssens, Paul, Wets, *Verplaatsingsgedrag Vlaanderen*, Instituut voor Mobiliteit, 2020.
- 71 FOD Mobiliteit en Vervoer, Enquête BeMob: *Toegankelijkheid van het vervoer in België*, https://mobilit.belgium.be/sites/default/files/domain/sustainable%20mobility/BeMob/BeMob2_accessibilite_rapport_NL.pdf; Vlaamse Oudererraad, *Slechts 25 Belgische stations volledig toegankelijk*, <https://www.vlaamse-oudererraad.be/onderzoek/mobiliteit/slechts-25-belgische-stations-volledig-toegankelijk>.
- 72 Zie o.a. Vlaamse Jeugdraad, *Duurzame Mobiliteit*, 2008, <https://vlaamsejeugdraad.be/nl/adviezen/duurzame-mobiliteit>; Caroline Criado Perez, *Invisible Women: Data Bias in a World Designed for Men*, 2019; European Union Agency for Fundamental Rights, *LGBTI Survey Data Explorer*, 2020, <http://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>; European Union Agency for Fundamental Rights, *A long way to go for LGBTI equality*, 2020, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/eu-lgbti-survey-results>.
- 73 Pro Velo, *Le vélo, un moyen d'émancipation pour les femmes ?* 2020, <https://www.provelo.org/conseils/velo-emancipation-femmes/>.
- 74 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020.; Lucas Chancel, "Global carbon inequality over 1990-2019" *Nature Sustainability* 5, 2022, <https://www.nature.com/articles/s41893-022-00955-z>.
- 75 Lucas Chancel, "Global carbon inequality over 1990-2019" *Nature Sustainability* 5, 2022, <https://www.nature.com/articles/s41893-022-00955-z>.
- 76 Oxfam International, *A billionaire emits a million times more greenhouse gases than the average person*, 2022, <https://www.oxfam.org/en/press-releases/billionaire-emits-million-times-more-greenhouse-gases-average-person>.
- 77 IEA, *Pathway to critical and formidable goal of net-zero emissions by 2050 is narrow but brings huge benefits*, according to IEA special report, 2021, <https://www.iea.org/news/pathway-to-critical-and-formidable-goal-of-net-zero-emissions-by-2050-is-narrow-but-brings-huge-ben>.
- 78 IPCC, "Chapter 1: Introduction" *IPCC Special Report on Carbon dioxide Capture and Storage*, 2018, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/srccs_chapter1-1.pdf.
- 79 Rainforest Action Network, Banktrack, *indigenous Environmental Network, Oilchange International, Reclaim Finance, Sierra Club & Urgewald, Banking on climate chaos, fossil fuel finance report 2023*, 2023, https://www.bankingonclimatechaos.org/wp-content/uploads/2023/05/BOCC_2023_vf-05-08.pdf.
- 80 GRESEA, "Neutralité Carbone, fuite en avant climatique" *Echos 110*, 2022, https://gresea.be/IMG/pdf/gresea-echos_110_final_mise_en_ligne_ld.pdf.
- 81 Urgewald, *Investing in Climate Chaos*, 2023, <https://investinginclimatechaos.org/data>.
- 82 Nationale Bank van België, *Household wealth distribution: new NBB and ECB statistics*, 2024, <https://www.nbb.be/doc/dq/e/dq3/histo/def23ii.pdf>.
- 83 Nationale Bank van België, *Household wealth distribution: new NBB and ECB statistics*, 2024, <https://www.nbb.be/doc/dq/e/dq3/histo/def23ii.pdf>.
- 84 Eco-Business, *Corporate climate promises are growing, but company emissions are not falling: study*, 2023, <https://www.eco-business.com/news/corporate-climate-promises-are-growing-but-company-emissions-are-not-falling-study/>.
- 85 Janus Henderson Investors, Janus Henderson Global Dividend Index Edition 37, 2023, https://cdn.janushenderson.com/webdocs/H051569_0223_English.pdf.
- 86 IEA, *World Energy Investment 2022. Overzicht en belangrijkste bevindingen*, 2022, <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2022/overview-and-key-finding>.
- 87 FOD Financiën, *Federale inventaris van subsidies voor fossiele brandstoffen*, 2023.
- 88 FOD Financiën, *Federale inventaris van subsidies voor fossiele brandstoffen*, 2023.
- 89 Reuters, *Big Oil doubles profits in blockbuster* 2022, 2023, <https://www.reuters.com/business/energy/big-oil-doubles-profits-blockbuster-2022-2023-02-08/>.
- 90 Koning Boudewijnstichting, *Barometer energiearmoede*, 2023, <https://kbs-frb.be/nl/barometer-energiearmoede>.
- 91 IPCC, *Synthesis report of the IPCC sixth assessment report (AR6)*, 2023, https://report.ipcc.ch/ar6syrr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf.
- 92 Oxfam België, *Het onrechtvaardige klimaatmodel van de grote Belgische bedrijven*, 2023, https://oxfambelgie.be/sites/default/files/2023-06/Het%20onrechtvaardige%20klimaatmodel%20van%20de%20grote%20Belgische%20bedrijven_0.pdf.

Referenties

- 93 OECD.Stat, "Belgium", *Exposure to PM2.5 in countries and regions*, 2020, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EXP_PM2_5#.
- 94 IPCC, *Synthesis report of the IPCC sixth assessment report (AR6)*, 2023, https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf.
- 95 Réseau Justice Fiscale (RJF), *Memorandum en vue des élections fédérales et européennes de 2024*, 2024, https://www.cncd.be/IMG/pdf/memorandum_rjf_2024.pdf.
- 96 Ria Ivangild and Anne Sophie Lassen, "Gender gaps from labor market shocks", *Labour Economics* 83, 2023, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0927537123000696#absh001>.
- 97 CLIMACT, KU Leuven en ULiège, *Implications of the climate transition on employment, skills, and training in Belgium*, 2023, <https://klimaat.be/doc/just-transition-jobs-2023-final-report.pdf>.
- 98 Statbel, *Loonkloof*, 2024, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/lonen-en-arbeidskosten/loonkloof#news>.
- 99 IEA, "Gender Wage Gap", *Gender and Energy Data Explorer*, 2022, <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/gender-and-energy-data-explorer?Topic=Employment&Indicator=Gender+wage+gap>.
- 100 OECD, "Belgium" *Job Creation and Local Economic Development 2023: Bridging the Great Green Divide*, 2023, <https://www.oecd.org/cfe/leed/BEL.pdf>.
- 101 Statbel, *Inkomensongelijkheden tussen vrouwen en mannen en individuele armoede*, 2019, https://statbel.fgov.be/sites/default/files/files/documents/Analyse/NL/7_NL_ongelijkheid_web_v3.pdf.
- 102 Statbel, *Meer dan 2 miljoen Belgen lopen risico op armoede of sociale uitsluiting*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting#news>; Statbel, *Inkomensongelijkheden*, 2019.
- 103 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020.
- 104 Statbel, *Meer dan 2 miljoen Belgen*, 2023.
- 105 IWEP, *La structure de la propriété des logements en Wallonie et en Belgique*, 2023, <https://www.iweps.be/wp-content/uploads/2023/03/RS8-Propriete-logements-1.pdf>.
- 106 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 107 IPCC, *Climate Change 2023: Synthesis Report*, 2023, <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-cycle/>.
- 108 World Weather Attribution, *Human-Induced Climate Change Increased Drought Severity in Horn of Africa*, 2023, <https://www.worldweatherattribution.org/human-induced-climate-change-increased-drought-severity-in-southern-horn-of-africa/>.
- 109 European Environment Agency, *Air pollution levels across Europe still not safe, especially for children*, 2023, <https://www.eea.europa.eu/en/newsroom/news/air-pollution-levels-across-europe>.
- 110 World Health Organisation, *Air Pollution*, 2024, https://www.who.int/health-topics/air-pollution#tab=tab_2.
- 111 Sciensano, *[Over]sterfte in de zomer van 2022*, 2022, <https://www.sciensano.be/nl/pershoek/oversterfte-de-zomer-van-2022>.
- 112 Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid, *Evaluatierapport Overstromingen Zomer 2021*, 2021, <https://www.integraalwaterbeleid.be/nl/nieuws/downloads-van-nieuwsberichten/ciw-evaluatierapport-overstromingen-2021.pdf>.
- 113 Statbel, *Fiscale inkomens*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/fiscale-inkomens#panel-12>.
- 114 IPCC, *Special Report: Global Warming of 1.5 °C*, 2018, <https://www.ipcc.ch/sr15/chapter/chapter-1/>.
- 115 Copernicus, *2023 is the hottest year on record*, 2024.
- 116 Copernicus, *Europe experiences widespread flooding and severe heatwaves in 2023*, 2024, <https://climate.copernicus.eu/europe-experiences-widespread-flooding-and-severe-heatwaves-2023>.
- 117 Copernicus, *Widespread flooding and severe heatwaves*, 2024.
- 118 UNDRR, *Ten extreme climate events of 2023*, 2024, <https://www.preventionweb.net/news/ten-extreme-climate-events-2023>.
- 119 Copernicus, *Widespread flooding and severe heatwaves*, 2024.
- 120 R. Daniel Bresler, "The mortality cost of carbon" *Nature Communications* 12, 2021, <https://www.nature.com/articles/s41467-021-24487-w>.
- 121 Oxfam International, *Climate Equality: Methodology Note*, 2023.
- 122 Sciensano, *[Over]sterfte in de zomer van 2022*, 2022.
- 123 PensionStat.be, *Gender & Pensioen*, 2021, <https://www.pensionstat.be/nl/kerncijfers/gender-pensioen>.
- 124 Klimasenioren, *Klimaklage*, 2024, <https://www.klimasenioren.ch/>; KlimaSeniorinnen v Switzerland (ECTHR), 2024, <https://climatecasechart.com/non-us-case/union-of-swiss-senior-women-for-climate-protection-v-swiss-federal-council-and-others/>.
- 125 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 126 Ambroise Carton, Marie-Laure Mathot, Héroïse Feldmann, "Les pauvres au chaud, les riches au frais: comment les températures de nos villes mettent en évidence les inégalités entre les Belges", *RTBF*, 2023, <https://www.rtbf.be/article/grand-format-les-pauvres-au-chaud-les-riches-au-frais-les-inegalites-du-rechauffement-climatique-en-belgique-11243914>.
- 127 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 128 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 129 Sciensano, *Percentage of the population aged 15 years and over who reported that the lack of access to parks or other green or recreational public places is a serious problem in the neighbourhood - All income levels - Both genders - Belgium*, 2018.
- 130 Karim Douieb, Brussels. *A lovely melting-pot*, 2021, <https://brussels-diversity.jetpack.ai/>.
- 131 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 132 C. Jacobs et al., "Patterns of outdoor exposure to heat in three South Asian cities", *Science of the Total Environment* 674, 2019, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969719316079>.
- 133 Suzanne Amelie Benz and Jennifer Anne Burney, "Widespread Race and Class Disparities in Surface Urban Heat Extremes Across the United States", *Earth's Future* 9, issue 7, 2021, <https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2021EF002016>; C.W. Tessum et al., "PM2.5 pollutants disproportionately and systemically affect people of color in the United States", *Science Advances* 7, issue 18, 2021, <https://www.science.org/doi/full/10.1126/sciadv.abf4491>.
- 134 Luk Bruyneel, *Health impact resulting from the introduction of low-emission zones: A comparative interrupted time series analysis of a natural experiment in three Belgian cities using individual-level health outcomes*, 2024, <https://www.mloz.be/sites/default/files/2024-04/Health%20impact%20resulting%20from%20the%20introduction%20of%20low-emission%20zones.pdf>.
- 135 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 136 OECD, *Health for Everyone?: Social Inequalities in Health and Health Systems*, 2019, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-for-everyone_3c8385d0-en;jsessionid=W4LAiVD3E4yMVoEgriNdMS3MsXagczYYMawSnB7i.ip-10-240-5-61.
- 137 Sciensano, *Percentage of the households that find it hard to cover their health expenses - All income levels - Both genders - Belgium*, 2018.
- 138 Sciensano, *Percentage of the households that had to postpone medical care because of financial reasons - All income levels - Both genders - Belgium*, 2018.
- 139 International Labour Organisation, *The Unpaid Care Work and the Labour Market. An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys*, 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_732791.pdf.
- 140 Steunpunt Mantelzorg, *De beleving van mantelzorgers in tijden van COVID-19*, 2020, <https://www.mantelzorgers.be/Documents/Onderzoeksrapport%20Mantelzorg%20in%20tijden%20van%20COVID-19.pdf>.
- 141 CCE-CRB, *Verslag over de loonkloof tussen vrouwen en mannen: diagnose en determinanten*, 2022, <https://www.ccecrb.fgov.be/p/nl/944/de-loonkloof-tussen-vrouwen-en-mannen-diagnose-en-determinanten>.
- 142 WWF, *Overstromingen, een jaar later: herstel van de natuur is nog nooit zo cruciaal geweest*, 2022, <https://wwf.be/nl/actualiteit/overstromingen-een-jaar-later-herstel-van-de-natuur-nog-nooit-zo-cruciaal-geweest>.
- 143 Christian Aid, *New report: Extreme weather driven by climate change cost the world billions in 2021*, 2021, <https://mediacentre.christianaid.org.uk/new-report-extreme-weather-driven-by-climate-change-cost-the-world-billions-in-2021/>.
- 144 World Weather Attribution, *Heavy rainfall which led to severe flooding in Western Europe made more likely by climate change*, 2021, <https://www.worldweatherattribution.org/heavy-rainfall-which-led-to-severe-flooding-in-western-europe-made-more-likely-by-climate-change/>.
- 145 Vlaamse Overheid, *Vlaams Klimaatadaptatieplan: Vlaanderen wapenen tegen de klimaatverandering*, 2022, https://omgeving.vlaanderen.be/sites/default/files/2022-10/Vlaams%20Klimaatadaptatieplan%202030_0.pdf.
- 146 Statbel, *Fiscale inkomens*, 2023.
- 147 Vlaamse Overheid, *Vlaams Klimaatadaptatieplan*, 2022.
- 148 Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid, *Evaluatierapport Overstromingen 2021*, 2021.

Referenties

- 149 Vlaamse Overheid, *Vlaams Klimaatadaptatieplan*, 2022.
- 150 De Ridder et al., Evaluatie, 2020; Helena Horton, "Mosquito-borne diseases spreading in Europe due to climate crisis, says expert" *The Guardian*, 2024, <https://www.theguardian.com/environment/2024/apr/25/mosquito-borne-diseases-spreading-in-europe-due-to-climate-crisis-says-expert>.
- 151 OECD, "Evaluation of Belgium's COVID-19 Responses: Fostering Trust for a More Resilient Society", 2023, https://read.oecd-ilibrary.org/governance/evaluation-of-belgium-s-covid-19-responses_990b14aa-en.
- 152 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020; *Gezond België, Covid-19-patiënten in algemene ziekenhuizen*, 2023, <https://www.gezondbelgie.be/nl/blikvanger-gezondheidszorg/covid-19/zorgactiviteit/epidemiologische-cijfergegevens/covid-19-patienten-in-algemene-ziekenhuizen>.
- 153 Belgische grondwet, Artikel 23, https://www.senate.be/doc/const_nl.html.
- 154 Statbel, *Nieuwe resultaten Belgisch huishoudbudgetonderzoek*, 2022, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/huishoudbudget>.
- 155 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020; Federaal Planbureau, *De koolstofvoetafdruk van de Belgische gewesten: een opsplitsing in consumptiedomeinen*, 2023, https://www.plan.be/publications/article-2413-nl-de_koolstofvoetafdruk_van_de_belgische_gewesten_een_opsplitsing_in_consumptiedomeinen.
- 156 FOD Economie, *Analyse van het energieverbruik van huishoudens in België in 2020, 2021*, <https://economie.fgov.be/nl/file/4671922/download?token=zjVY3xLe>.
- 157 Klimaat.be, *De uitstoot in de belangrijkste sectoren*, 2024, <https://klimaat.be/in-belgie/klimaat-en-uitstoot/uitstoot-van-broeikasgassen/uitstoot-per-sector>.
- 158 Koning Boudewijnstichting, *Barometer energiearmoede*, 2023.
- 159 Yanatma, "Europe's energy crisis in data" *Euronews*, 2022.
- 160 Statbel, *Risico op armoede of sociale uitsluiting*, 2023, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting#panel-12>.
- 161 Koning Boudewijnstichting, *Barometer energiearmoede*, 2023.
- 162 Sciensano, *Percentage of the households unable to keep their home warm, All income levels - Both genders*, Belgium, 2018.
- 163 IWEPS, *La structure de la propriété*, 2023.
- 164 Nationale Bank van België, *Household wealth distribution: new NBB and ECB statistics*, 2024, <https://www.nbb.be/doc/dq/e/dq3/histo/def23ii.pdf>.
- 165 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Nationaal Isolatieprogramma*, 2022, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a5cd77601450cc785896d67a48b883fbfc3cf4c/pdf>.
- 166 M. Crippa et al., "Food systems are responsible for a third of global anthropogenic GHG emissions" *Nature Food* 2, 2021, <https://www.nature.com/articles/s43016-021-00225-9>; Hannah Ritchie, Pablo Rosado and Max Roser, "Environmental Impacts of Food Production" *Our World In Data*, 2022, <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food>.
- 167 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020.
- 168 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 169 European Environment Agency, *European climate risk assessment - EEA Report 01/2024*, 2024, <https://www.eea.europa.eu/publications/european-climate-risk-assessment>.
- 170 Zie bijvoorbeeld Europol, *EU authorities target labour exploitation in the fields*, 2022, <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/eu-authorities-target-labour-exploitation-in-fields>; *Ethical Consumer, Produce of Exploitation: UK Supermarkets and Migrant Labour in Southern Spain*, 2023, <https://research.ethicalconsumer.org/sites/default/files/inline-files/Produce%20of%20Exploitation%20-%202023%20-%20Ethical%20Consumer%20Research%20Association.pdf>; Nederlandse Arbeidsinspectie, *Monitor arbeidsuitbuiting en ernstige benadeling 2020-2021*, 2022, <https://www.nlarbeidsinspectie.nl/publicaties/publicaties/2022/07/07/monitor-arbeidsuitbuiting-en-ernstige-benadeling-2020-2021>.
- 171 Statbel, *Tab A Landbouwcijfers 2020, 2020*, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/landbouw-visserij/land-en-tuinbouwbedrijven#figures>; De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 172 European Commission, *Statistical Factsheet Belgium*, 2021, https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/abe63371-bb61-4f54-8a03-55653434f4fd_en?filename=agri-statistical-factsheet-be_en.pdf.
- 173 FAO, *Overview: The status of women in agrifood systems*, 2023.
- 174 Lucille Buraud, Louise Legein and Aurore Guieu, *Défricher le genre dans l'agriculture wallonne*, Oxfam België/Belgique, 2023, <https://oxfambelgique.be/publications/defricher-le-genre-dans-lagriculture-wallonne>.
- 175 Oxfam France, *Agriculture : Les inégalités sont dans le pré*, 2023, <https://www.oxfamfrance.org/rapports/agriculture-les-inegalites-sont-dans-le-pre/>.
- 176 European Coordination Via Campesina, *ECVC Policy Recommendations for the June 2024 European Parliamentary Elections and Proceeding Legislature*, 2024, <https://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2024/04/EN-ECVC-recommendations-for-the-European-elections-in-June-2024.pdf>.
- 177 European Commission, *Special Eurobarometer 538: Climate Change*, 2023, <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=88211>; European Investment Bank, *Resoluciones españolas en favor del clima para 2019: reciclar, reducir residuos, utilizar el transporte público*, 2019, https://www.eib.org/attachments/press/2019-01-11_es_v02f-eib-climate-survey_media-brief-3_141218.pdf.
- 178 J. Poore and T. Nemecek, "Reducing food's environmental impacts through producers and consumers", *Science* 360, 2018; <https://josephpoore.com/Science%20360%206392%20987%20-%20Accepted%20Manuscript.pdf>.
- 179 Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, *Voedselconsumptiepeiling 2014-2015. Rapport 4: de consumptie van voedingsmiddelen en de inname van voedingsstoffen*, 2016, <https://www.sciensano.be/nl/biblio/voedselconsumptiepeiling-2014-2015-rapport-4-de-consumptie-van-voedingsmiddelen-en-de-inname-van>; EVA vzw, *Vleesconsumptie in België blijft verder dalen*, 2022, <https://www.evavzw.be/nieuws/vleesconsumptie-belgi%C3%AB-blijft-verder-dalen>.
- 180 Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing, *Activiteitenverslag 2021*, 2022, <https://www.vlaanderen.be/publicaties/activiteitenverslag-vlam-vlaams-centrum-voor-agro-en-visserijmarketing>; subsidies inzichtelijk op het Vlaams Subsidieregister en genoemd in het activiteitenverslag.
- 181 Ivanova en Wood, "The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability" *Global Sustainability*, 2020.
- 182 De Ridder et al., *Evaluatie*, 2020.
- 183 Fossil Fuel Treaty, *Politieke roep om een Fossiele Brandstoffen Verdrag*, 2024, <https://fossilfuel treaty.org/endorsements/#governments>.

OXFAM
België